

अध्याय - एक
परिचय

१पृष्ठभूमि

समाजशात्र मानवशात्रका अध्ययनका विषय वस्तुमा संस्था अवधारणको स्थान धेरै महत्वपूर्ण रहदै आएको छ। संस्थाले सिंगो समाज वा समाजका भागहरुमा सम्बन्धनप्राप्त मान्यताका प्रारूपलाई जनाउने गर्दछ। समाजका सदस्यहरुले आफ्ना विभिन्न किसिमका उद्देश्य तथा लक्ष्य प्राप्त गर्नको लागि उनीहरुद्वारा बनाइएको कार्यप्रणालीको व्यवस्थालाई नै संस्था भनिन्छ। अर्को शब्दमा संस्था भन्नाले मानवले आफ्नो आवश्यकता पूर्ति गर्नका लागि निर्माण वा स्थापित गरेको नियम एवम् कार्यप्रणालीको संगठित रूप हो (ओभा कुमार, वि.स. २०६७)।

सामाजिक संस्था भन्नाले समाजका मानिसहरुका आवश्यकता पूरा गर्नको लागि विकास गरीएको प्रणाली नियम र मान्यताहरु हुन जसअर्न्तगत व्यक्तिले समाजमा व्यवहार मानविय आवश्यकता लक्ष्य प्राप्त गर्द छ, ब्यक्तिको निश्चित भुमिका हैसियत, सामाजिक कार्यको सरलीकरण गर्ने, सामाजिक समानता एकता पारिस्पारीकता कायम गर्ने, समय काल परिस्थिति अनुसार मानिसलाई निर्देशित गराउने, एक पुस्ताले अर्को पुस्तालाई सांस्कृतिक तत्वहरु हस्तान्तरण गर्ने यी संस्थाहरु सामाजिक नियन्त्रण कायम गर्न महत्वपूर्ण हुन्छ, जस्तै विवाह, नातेदारी र परीवार सामाजिक संस्था हो (अर्याल शिवहरी, वि.स. २०७५)।

विवाह विश्वव्यापिरूपमा रहेको सामाजिक संस्था हो। यो मानव सभ्यताको सुरुवातिसंगै अतित्वमा आएको मान्न सकिन्छ। विवाहलाई समाजशात्र तथा मानवशात्रमा एउटा सूक्ष्म तहको सामाजिक संस्थाका रूपमा लिने गरीन्छ। विवाहले एउटा संस्थाका रूपमा मानव जीवनमा यौन क्रियाकलपहरुलाई व्यवस्थित र नियन्त्रित गर्ने गर्छ। विवाहलाई मानवको जैविक आवश्यकता पूरा गर्ने सामाजिक संस्थाको रूपमा लिइन्छ। विवाह भनेको मानवलाई निश्चित यौन सम्बन्धका आधारमा पारिवारिक जीवनमा प्रवेश गराउने कार्य हो। विवाहले मानवीय आवश्यकताहरु जस्तै जैविक, प्राकृतिक, सामाजिक आदिलाई पूर्ति गर्दै नातेदारी व्यवस्थामा प्रवेश गराउँदछ। त्यस्तै गरि विवाहले पुरुष र महिलालाई बच्चा उत्पादन गर्ने सामाजिक स्वीकृति प्रदान गर्दछ। निश्चित यौन सम्बन्धका आधारमा पारिवारिक जीवनमा प्रवेश गराउने

प्रक्रिया विवाह हो । विवाह सामाजिक तथा संस्कृतिक आवश्यकता पूर्ति गर्न पनि गरिन्छ । विवाहले स्त्री र पुरुषलाई यौन क्रिया गर्न सामाजिक स्वीकृति प्रदान गर्नुका साथै त्यस्ता स्त्रीबाट जन्मेका बच्चालाई आमाबुवाको वैध सन्तान समेत मान्ने गरिन्छ । वैधानिक रूपमा यौन सन्तुष्टि पूर्ति गर्ने र विभिन्न आवश्यकता पूर्ति गर्ने सामाजिक संस्था हो । विवाह गर्ने तैवर तरिका रितिरिवाज, संस्कार, चालचलन विवाह पद्धतिमा समय र विकास सँगै परिवर्तन भएको छ । विवाहको उद्देश्य विवाहको आर्थिक पक्ष विवाहको स्थिति विवाह गर्ने उमेरमा परिवर्तन जोडि छनौट प्रक्रियामा परिवर्तन आएको देखिन्छ (देवकट्टा ,वि.स. २०६७)।

मानव समुदायमा विवाहलाई महत्वपूर्ण र सबै भन्दा पुरानो सामाजिक संस्थाको रूपमा लिइन्छ विवाहले नै समाजलाई सगठित र स्थायित्व प्रदान गर्दछ त्यसैले विवाहलाई समाजिक कार्यप्रणालीको एउटा महवापूर्ण र आधारभुत पक्ष मानिन्छ । प्रारम्भमा जैविकीय कारणले हुने गरेको महिला र पुरुष बीचको सम्पर्कलाई पछि गएर समाज सापेक्ष विकास गराउने कार्यको प्रारम्भ विवाह प्रथाबाट हुनगयो । विवाहले परिवार र नाता सम्बन्धको पनि विकास गरायो विवाह एउटा स्पष्ट उद्देश्य बोकेको संस्था भएकोले लोग्ने स्वास्नी वा महिला पुरुष विभिन्न कार्यमा सलग्न हुनका साथै निश्चित नियम पद्धति र संस्कारमा रहेर सामाजिक अधिकार र दायित्व निर्वाह गर्दछन महिला र पुरुषलाई पारिवारिक जीवनमा प्रवेश गराउने प्रथानै विवाह भएकोले यसलाई सामाजिक मान्यता र धार्मिक स्वीकृति प्राप्त हुन्छ पारिवारिक सगठनमा विवाहको भुमिका महत्वपूर्ण हुन्छ (खत्रि, वि.स. २०५८) ।

समाजमा पुँजीवादले डोच्याउने र निर्देशित गर्ने एउटै मात्र विवाह पद्धति प्रेम विवाह हुन सक्छ । सामान्तवादी अर्थ-राजनीतिको वैवाहिक पाटो मागी विवाह बनेभै पुँजीवादी अर्थ-राजनीतिको वैवाहिक पाटो प्रेम विवाह बन्छ । कम खर्चिलो तडक भडक रहित थोरै मात्र पाहुना बोलाइएको आदि विवाहलाई प्रगतिशील र कहिलेकाहीं समाजवादी विवाह भन्ने गरिएको पनि पाइन्छ । अर्कोतिर मागी विवाहभन्दा प्रेम विवाह समाजवादसम्मत वा समाजवाद उन्मुख भन्ने धारणा अन्तर्गत वाम-समाजवादी दल र संगठनले प्रेम विवाहलाई वकालत गरेको पाइन्छ (मिश्र,वि.स. २०७२) ।

विवाहको सर्वमान्य र सबै मानव समुदायको विवाहको प्रथा र परम्परालाई समेटने परिभाषा पाइँदैन विवाह परिवार र नातासम्बन्ध मानव समाजको सबैभन्दा पुराने सस्थाहरू हुन् ।यी तिनवटै सस्थाहरू अन्तरसम्बन्धित र विश्वव्यापी छ विवाह दुवै परिवार र नातासम्बन्धसँग मात्र जोडिएको छैन यो सँग अश,वश,पहिचान,थर,प्रथाजन्य कानुन र परम्परा,ऐन कानुन,नीति नियम ,प्रथा र परम्परा यौनसम्बन्ध माया प्रेम न्या दासता शोषण मुल्यमान्यता धार्मिक आर्थिक सामाजिक सास्कृतिक मनोवैज्ञानिक नैतिक राजनीतिक पारिवारीक र व्यक्तिगतलगायतका यावत कुरा जोडिएकोले यो आफैमा विशाल ससार जस्तो छ विवाह त्यस्तो प्रक्रिया हो जसले अलग परिवारका दुई विपरित लिङ्गी व्यक्तिलाई एक सुत्रमा बाधदछ र यो सामाजिक,धार्मिक तथा कानुनि रूपले मान्य हुन्छ ।महिला तथा पुरुष विभिन्न आर्थिक वा सामाजिक कार्यमा सहभागी बन्नु यौन सम्बन्धमा सलग्न हुनु तथा यौन इच्छाको परिपूर्ति र यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्नु सन्तान उत्पादन गर्नुकासाथै तिनको लालनपालन एवम सामाजिकीकरण गर्नु विवाहको प्रमुख कार्य हो विवाह स्त्री र पुरुषबीच बलियो सम्बन्धको गाठो स्थापित गराइ पारिवारिक जीवनमा प्रवेश गराउने एक सामाजिक प्रक्रिया हो । (भट्टचन,वि.स २०७५)

दैनिक जीवनमा हामिले बाँडचुड गर्ने सम्बन्धको अनुभा र एउटा सामाजिक संगठन विवाह हो एक स्त्री र एक पुरुषबीच औपचारिक धार्मिक विधिमाफत हुने मिलन नै विवाह हो । विवाह दुई भिन्न ब्यक्तित्वहरू विभिन्न पृष्ठभुमिबाट आउदछन् दुई भिन्न दृष्टिकोण भएकाहरू दुई भिन्नै अस्तित्व भएर बहनलाई होईन तर दुई एक हुनलाइ हो । हिन्दु धर्मशास्त्रअनुसार - “विवाह एक धार्मिक संस्कार हो । परम्परालाई निरन्तरता दिन विवाह गरिन्छ । विवाहका माध्यमबाट यस लोकमा वंश-परम्पराको प्रक्रिया रहिरहने र सन्तान उत्पादन गरी पितृ ऋणबाट मुक्त हुनु हो ।” (थापा, वि.स २०७३) ।

मगर जातिमा प्रचलित विवाह प्रणाली आफ्नै खालको पाईँन्छ । हिन्दु संस्कृति अनुरूप गरिने विवाह प्रणाली कतै-कतै चलेको भएपनि अधिकांश मगरहरूमा परम्परागत विवाह नै लोकप्रिय रहेको देखिन्छ । बाल विवाह मगर जातिमा भएको पाईँदैन । विशेषतः केटाकेटीका राजीखुशीमा हुने विवाहलाई नै रुचाइएको देखिन्छ । मगर जातिमा केटाकेटीका लागि विवाह गर्नका निम्ति परिपक्व उमेरलाई ग्राह्यता दिइन्छ । मगरहरूमा मामाचेली फूपुचेला विवाहलाई

मान्यता छ । तर मामाचेला फूपुचेलीलाई भने वर्जित गरेको पाइन्छ । स्वजातिय विवाहलाई मात्र मगर समाजले स्वीकार गर्दछ गोत्रीय छोरी सँग विवाह गर्ने चलन भने कायम छ (श्रीस मगर, वि.स. २०६७)।

मामाचेली विवाह परम्पराअनुसार आफ्नै मामाकी छोरी वा मामाका दाजुभाइ खलकका छोरीसँग विवाह गरिन्छ ।मामाको छोरीलाई साली भनिन्छ सालीलाई भेनाको विवाह गर्ने हक लार्दछ अहिले आएर आफ्नै मामाकीछोरीसँग विवाह गर्ने प्रचलन हट्दै गए पनि आमाका दाजुभाइ खलक वा मामाका कुलगोत्रीका छोरीसँग विवाह गर्ने चलन भने कायमै रहेको छ । मगर जातिमा विवाह प्रथा आफ्नै किसिमको छ मगरमा मामा चेली फुपु चेला विवाह गर्ने प्रचलन भएपनी अहिले लोप हुँदै गएको र प्रेम विवाह र मागी विवाह प्रचलमा आएको पाईन्छ (सिङ्जाली,विष्णु कुमारी वि.स. २०७१)।

रुकुम र रोल्पा जिल्लामा प्रायः मामाको छोरी र प्रेम विवाह गर्दा अरु (मगर) को छोरी नै विवाह गर्ने चलन रहेको, मामाको छोरी माग्न केटाको आमा बाबु गएर कुरा चलाउने, कुरा छिनेपछि रोटी, रक्सी, अचार,भाले रीत बुझाउने, राम्रो दिन हेरेर विवाह गर्ने (बाहुन प्रयोग नगर्ने), सिन्दुर नहाल्ने, दुलाहाको घरमा लगेपछि कुललाई 'ध्वजा' चढाईदिने, टीका लगाईदिने र सासु भए सासु बाहिर निस्कने र दुलही भित्र हुल्ने (भित्र पसाल्ने), भोलिपल्ट दुलाहा दुलही र केही आफन्तहरू बोका, खसी, लिएर बाजा गाजाका साथ दुलहीको माइत फर्कने र माइतमा टिका लगाईदिने, गोडा धुने र जिन्सी सामान उपहार दिई फर्काउने, त्यसपछि माइतीले तोकेको दिनमा आउने चलन छ (थापा, सि.स.२०६३) ।

पाल्पाली मगरहरूमा विवाहको कुरा छिन्न जाँदा अथवा बराउनी गर्न जाँदा दहीको ठेकी लिएर जाने प्रचलनलाई "ठेकी लाउने" भन्ने चलन छ । तराईवासीहरूमा "गौना" भने जस्तै मगर समाजमा प्रचलित यो परम्परामा वर र कन्याको पूर्व निर्णयको सूचक "ठेकी लाउने" शब्द प्रचलनमा छ तर केटाले केटि भगाएर ल्याएको भए ३ दिनको दिन ठेकि लिएर ढोगवेट सोध न केटा पक्षको केटिको घरमा गइ दुलहि जनति कोसेली लीयर आउने समय मिति तोकिन्छ (बुढा मगर,वि.स.२०५३) ।

मगर जातीले विहावारी गर्दा सकेसम्म जातभिन्न नै गर्छन् । मामाचेली र फुपुचेला भित्र विवाह गर्नु प्राथमिकतामा राख्छन् । आफ्नै थरभिन्न भने वैवाहिक सम्बन्ध गाँस्दैनन् । थरदेखि बाहिर रोकतोक छैन । मगरहरूले बाहुन पुरोहित राखेर विवाह गराउने गर्दथे । त्यसैले बाहुन, क्षेत्री र मगर विवाह पद्धति एउटै हुन्थ्यो । तर आजभोलि मगरहरूको सामाजिक संस्था लाडघाली संघले मगरहरूले बाहुन पुरोहित राख्न नपाउने पुरोहितलाई पनि मगरहरूका घरमा पुरोहित कम गर्न जान नदिने नीति लिएका कारण अब मगरहरू र बाहुन क्षेत्रीहरूको विवाह पद्धतिमा भिन्नता देखा पर्न थालेको छ (लामा,वि.स.२०६५) ।

१.२ अध्ययन समस्याको कथन

विवाह पद्धतिमा यस्तो भिन्ता किन ? स्थापित विवाह पद्धतिमा परिवर्तन किन हुन्छ ? नयाँ विवाह पद्धति किन स्थापित र वैध र मान्य हुन पुग्यो?विवाह पद्धतिका आएको र भविष्यमा आउने परिवर्तनको व्याख्या कसरी गर्नसकिन्छ ? (मिश्र,वि.स.२०७२) ।

यस्तो देखियो तर वर्तमान अवस्थामा यी कुराले मगर समुदायको विवाह पद्धतिमा परिवर्तन ल्याउन सहयोग गरेको छ ?त्यसैले यी कुराहरूलाई समस्याको रूपमा लिएको छु पश्चिमी संस्कृतिकरणको प्रभावले यहाको विभिन्न जात जातहरूको विवाह पद्धतिमा परिवर्तन देखिन्छ त्यसैले मगर जातिको विवाह पद्धतिका मात्र हुने अध्ययन गरी त्यसमा समय र विकासको परिवर्तनसंगैआएका परिवर्तनहरूको कारण असर पक्षको बारेमा खासै अध्ययन गरेको पाइँदैन । साथै यस अध्ययनको मुख्य समस्याका रूपमा निम्न कुराहरू छ ।

(१) मगरहरूको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन के के हो ?

(२) विवाह पद्धतिमा के के कुराले परिवर्तन ल्याउन सहयोग गरेका छन् वा अरु सामाजिक संघ सस्थाले विवाह पद्धतिमा ल्याएको परिवर्तन ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

यो अध्ययन मगर जातिहरूको वैवाहिक पद्धतिबारे सम्पूर्ण समाजमा जानकारी गराउने तथा उनीहरूको वैवाहिक परम्परामा आएको परिवर्तनका कारणहरू खोजी गर्ने उद्देश्यले यो अध्ययन गरीएको हो । मगर जातिको मौलिक संस्कारका बारेमा जानकारी लिने । यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्यहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

- १) मगरहरूको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तनमा सामाजिक संघसस्थाको भुमिका ।
- २) मगर समुदायको विवाह पद्धतिमा शिक्षा,रोजगार,बसाइसराइ आदिले कस्तो किसिमको प्रभावपारेको छ ।

१.४ अध्ययनको महत्त्व

मगर जातीमा अपनाइने विवाहका परम्परागत मान्यता र प्रचलनहरूलाई हाल त्यहाँका मगरहरूले के-कति मात्रामा मान्दै आएका छन् र विवाह विधिमा आएका परिवर्तनलाई कसरी हेरिएको छ भन्ने बारेमा विस्तृत अध्ययन गरी सोको जानकारी स्वयं मगरहरूलाई गराउन आवश्यक भएकोले यो अध्ययनको महत्त्व रहेको छ । मगरहरूको वैवाहिक परम्परालाई यथासम्भव परिचय गराउनुका साथै भौगोलिक, परिवेशिय, बसाइसराइ, शिक्षा, सम्पर्कको विस्तार आदिले मगर विवाहमा ल्याएको परिवर्तनलाई प्रकाश पार्नु आवश्यक ठानिएकोले मगर विवाह सम्बन्धी चासो राख्ने व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यक मद्दत पुग्ने देखिन्छ । यसका साथै यसबाट सिंगो मगर समुदायको निमित्त यो अध्ययन महत्त्वपूर्ण हुनेछ । यसबाट मगरका बारेमा थप अध्ययन-अनुसन्धान गर्ने भावि पिढीहरूका निमित्त पनि आधार हुनेछ भने सिंगो राष्ट्रको निमित्त पनि यस अध्ययनले केही हदसम्म भए पनि फाइदा पुऱ्याउने देखिन्छ ।

अध्याय - दुई

सन्दर्भ साहित्यको अध्ययन

नेपालमा बसोबास गर्ने १२५ जाति मध्य मगर जाति पनि एक प्रमुख जाति हो । विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी विद्वानहरूले मगर जातिको उत्पत्ति, विकास संस्कृति र परिवर्तनका बारेमा अध्ययन तथा अनुसन्धान गरेका छन् । जसलाई यसमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

समाजमा पुँजीवादले डोऱ्याउने र निर्देशित गर्ने एउटै मात्र विवाह पद्धति प्रेम विवाह हुन सक्छ । सामान्तवादी अर्थ-राजनीतिको वैवाहिक पाटो मागी विवाह बनेभै पुँजीवादी अर्थ-राजनीतिको वैवाहिक पाटो प्रेम विवाह बन्छ । कम खर्चिलो तडक भडक रहित थोरै मात्र पाहुना बोलाइएको आदि विवाहलाई प्रगतिशील र कहिलेकाहीं समाजवादी विवाह भन्ने गरिएको पनि पाइन्छ । अर्कोतिर मागी विवाहभन्दा प्रेम विवाह समाजवादसम्मत वा समाजवाद उन्मुख भन्ने धारणा अन्तर्गत वाम-समाजवादी दल र संगठनले प्रेम विवाहलाई वकालत गरेको पाइन्छ । विवाह अगावै शिक्षा र रोजगारको खोजिमा घर परिवार बाट वाहिरीनु पर्ने विवाह गरेपछि बाबु आमाको घरमा नबस्ने तथा उनीहरूको रेख देख र नियन्त्रणमा नरहने नाता गोता र पारीवारीक इष्टमित्र छिमेकी बाट टाढा रहने जीवनयापनको स्रोत गैर पारिवारीक आर्जन लाई मानुपर्ने सामाजिक संरचनामा मागी विवाहको वैद्यता र सम्भावना क्षीण हुन थाल्यो(मिश्र,वि.स.२०७२) ।

मगरहरू भोट-बर्मेली परिवारको भाषा बोल्दछन् । यिनीहरूको मुख्य पेशा कृषि हो । यिनीहरूको ठूलो संख्या गोरखा सैनिकमा लागेका देखिन्छन् । उत्तरतिर का मगरहरूमा बढि जसो केटी भगाएर लैजाने प्रथा कायम छ, तर दक्षिणतिरका मगरहरूमा थोरैमा मात्र यो प्रथा कायम छ । उनीहरूले केटीको घरमा सौगात पुऱ्याउँछन् र सो स्वीकार भएपछि विवाह पक्का भएको मानिन्छ (विष्ट,वि.स.२०५२) ।

नेपालमा २५ वर्ष पहिला परम्परागत पेशा व्यवसाय जीवीका पार्जनका तैर तरिका आर्गनिक खेतिपाति खान पान थियो । भने अहिले समाज विकास सगै विश्वब्यापिकरणले गर्दा प्रसंस्कृति ग्रहण गरेको बोलिचाली खान पान भेष भुषा पेशा व्यवसाय जीवीका पार्जनका तैर तरिका शिक्षा सोच मा परीर्वतन आएको छ । जस्ले गर्दा समाजको विभिन्न सस्थाहरुमा प्रत्यक्ष प्रभाव परेको देखिन्छ विवाह पद्धतिमा समेत प्रभाव पारेको देखिन्छ । जसले गर्दा विवाहको तैर तरिकामा पनि पहिला र अहिले धेरै फरक छ james f . fisher 2011 .

प्रेम विवाह नगर्न मागी वा अन्य विवाह पद्धति अपनाउन उ स्वतनत्र हुदैन यसरी पुजीवादले डोयाउने निर्देशित गर्ने मात्र विवाह पद्धति हुन् सक्छ ।प्रेम विवाह सामन्तवादी अर्थ राजनितिको वैवपाहिक पाटो प्रेम विवह हो वैवाहि पद्धति नियन्त्रित नतुल्याउदा यस्तो पर्खलमा भवाड पर्ने र अन्ततोगत्वा थोरै समयभित्र यस्तो व्यवास्था ढल्ने निश्चित हुन्थयो त्यो व्यवास्था तवमात्र चिरञ्जीविहुन सक्थो जव खास जातजाति र उपजाति आदि भित्रमात्र वैवाहिक सम्बन्ध गर्नै सकिन्थ्यो (मिश्र,वि.स. २०७२) ।

‘हामी मगरहरू मंगोलियन मूलका प्रजाति हो । कसैले मगरहरूलाई किराँत वंशका एउटा हाँगा हुन भन्दछन् । वृहत्त नेपाली शब्दकोष अनुसार, “नेपाल अधिराज्यको मध्यपश्चिमी पहाडी क्षेत्रमा बस्ने भोट बर्मेली भाषिक समुहको एक जाति मगरातका आदिवासी मगरहरूको बसोबास भएको तथा प्राचीन राज्य भएको क्षेत्र” हामी मगरहरूलाई चिनाईएको छ । हाम्रो मगर संघको विधान अनुसार “मगर भन्नाले मगर संस्कृति एवं परम्परामा रहेवसेका सम्पूर्ण मगरहरूलाई जनाउनेछ ।” संघको विधान २०४९, २ (घ) भनि परिभाषित गरिएको छ (पुन, वि.स.२०६२) ।

मगर जातिको विवाह पद्धतिमा मामाचेली फूपूचेली धेरै ठाउँमा र कहिलेकाही मामाचेली र फूपूचेली पनि विहे गर्ने गर्दछन् । तर खास गरी आफ्नो थर भित्र बाहेक मगर जात भित्र जो सुकै केटा र केटीको विहे हुने गर्दछ । मगरहरूको विहेको रितिरिवाज अधिकांश क्षेत्रीको जस्तै नै हुन्छ । उहि बाहुन पुरोहितद्वारा वैदिक विधिविधानले विहे सम्पन्न गराइने हुनाले क्षेत्रीको र मगरको विहेको विधिमा खास फरक केहि पनि हुदैन (विष्ट,वि.स. २०५२) ।

दाजुको शेषपछि कसै-कसैले भाउजू बेहोर्ने गरेको पाइन्छ । देवरले भाउजूलाई चुरा लगाइदिएपछि दाजुको छोराछोरी र सम्पत्तिको जिम्मा भाइले लिने गर्दछन् र देवर भाउजूलाई समाजले पतिपत्नीको रूपमा स्वीकार्दछ । तर दाजु हुँदाहुँदै भाउजूसँग अनैतिक सम्बन्ध राखेमा सामाजिक सजाय भोग्नु पर्दछ । यस्ता 'हाडफोड भाई' लाई भान्सा र वंशबाट अलग गराउने गरिन्छ (बराल,वि.स. २०६०)।

विवाह एक प्रकारले जीवनको अन्तिम मुख्य संस्कार मान्न सकिन्छ । हिन्दुहरूको लागि विवाह एक सम्झौता नभएर यो एक पवित्र बन्धन पनि भएकाले विवाह बन्धनलाई बढी दरिलो बनाउनका लागि बरवधूका संरक्षक नातासम्बन्ध इष्टभित्रहरूका सामुन्ने अनेक देव-देवतालाई साक्षी राखी विधि सम्पन्न गरिन्छ । यसरी धार्मिक, सामाजिक, नैतिक र जैविक कारणले समेत हिन्दु समाजमा विवाह एक अनिवार्य आवश्यकता मानिन्छ (खत्री,वि.स. २०५८) ।

मगरहरूको प्रायः आफ्ना दिदि-बहिनीका छोरालाई छोरी दिने (मामाकी छोरी विवाह गर्ने) गर्दछन् । मामाकी छोरीलाई बाटोको साली भन्ने चलन छ । भान्जाले आफ्नी छोरी हुँदाहुँदै अरु ठाउँबाट विवाह गरेमा बाटो बिराएको भान्जा भनेर दण्ड गर्ने गर्दछन्।मगर जातिमा मामाचेली र फूपुचेलामा वैवाहिक सम्बन्ध प्रचलित रहेको पाइन्छ भने मामाचेली र फूपुचेलीमा वैवाहिक सम्बन्ध रहेको पाइँदैन । मगर जातिमा मामाकी छोरी रोजी-रोजी भन्ने भनाइअनुसार प्रायः सालीलाई नै विवाह गर्ने हकलाग्ने र भान्जाले मन नपरएमा वा अन्य ठाउँमा विवाह गरेमा मात्र छोरी अरुलाई दिने चलन छ (बुढा,वि.स. २०५३)।

रुकुम र रोल्पा जिल्लामा प्रायः मामाको छोरी र प्रेम विवाह गर्दा अरु (मगर) को छोरी नै विवाह गर्ने चलन रहेको, मामाको छोरी माग्न केटाको आमा बाबु गएर कुरा चलाउने, कुरा छिनेपछि रोटी, रक्सी, अचार, बगुर वा खसी रीत बुझाउने, राम्रो दिन हेरेर विवाह गर्ने (बाहुन प्रयोग नगर्ने), सिन्दुर नहाल्ने, दुलाहाको घरमा लगेपछि कुलाई 'ध्वजा' चढाईदिने, टीका लगाईदिने र सासु भए सासु बहिर निस्कने र दुलही भित्र हुल्ने (भित्र पसाल्ने), भोलिपल्ट दुलाहा दुलही र केही आफन्तहरू बोका, खसी, लिएर बाजा गाजाका साथ दुलहीक माइत फर्कने र माइतमा टिका लगाइदिने, गोडा धुने र जिन्सी सामान उपहार दिई फर्काउने, त्यसपछि माइतीले तोकेको दिनमा आउने चलन छ (थापा,वि.स.२०६३) ।

मगरहरु विवाहित आईमाईहरु अर्को पुरुषसँग गएको पनि पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा पहिलेको लोग्नेलाई पछिको लोग्नेले जारी बुझाउँनुपर्दछ । अचेल जारबाट साधुले जारी लिने प्रचलन हट्दै गएको छ तापनि साधुले आफ्नो धनमाल चाहिँ कचहरी राखेर बुझ्ने गर्दछन् हाल भने मगर जातिमा प्रचलित मागी विवाहमा पनी अधिकांश केटा र केटीको पुर्वस्वीकृति लिईन्छ अन्य समुदायमा जस्तो केटा र केटीलाई थाहै नदिई अभिभावकबीचको सहमतिमा हुने गर्दैन। केटा र केटीबीच प्रेमरहेको अवस्थामा पनी औपचारिक रुपमा मागेरै विवाह गर्ने चलन छ । जाँदा अथवा बराउनी गर्न जाँदा दहीको ठेकी लिएर जाने प्रचलनलाई “ठेसकी लाउने” भन्ने चलन छ । तराईवासीहरुमा “गौना” भन्ने जस्तै मगर समाजमा प्रचलित यो परम्परामा वर र कन्याको पूर्व निर्णयको सूचक “ठेकी लाउने” शब्द प्रचलनमा छ केटा पक्षले केटी पक्षकोमा दहिको ठेकी लिएर कुरा छिन्न जादा केटीको घर नाघन नहुने प्रचलन छ जस्ले गर्दा केटीको घर भन्दा तल बाट गइन्छ जस्मा जन्ति कति जना बारा रोटि मासु कोसेली के के ल्याउने समय मिति तेक्ने गरीन्छ (घतिमगर,वि.स. २०७१) ।

मगरको मूलथलो भन्नाले कालीगण्डकी भन्दा पश्चिम, कर्णाली भन्दा पूर्व, चुरे वा सिवालीक पर्वत श्रृङ्खला भन्दा उत्तर र अति हिमपात हुने हिमाली भाग भन्दा दक्षिणको विशाल भू-भाग मगरहरुको मुलथलो हो । जसलाई पहिला मगरात भनिन्थ्यो । त्यसैगरी हुणहरु उत्तर र दक्षिणबाट आएका हाम्रो पार्वत्य प्रदेशमा स-साना राज्य खडा गरे भने त्यसै समयमा हेप्टालहरुले पनि आफ्ना स-साना राज्य खडा गरे र हुणहरु पछि आएर मगर कहलाए । ईशाको आठौं शताब्दी पछि हेप्टालहरु हिन्दु धर्ममा दिक्षित भएर क्षेत्रीय भएपछि अधि भनिए जस्तै पछि त्यसलाई कायम राख्न असमर्थ भए । त्यसै कारण जाति भ्रष्ट भएका ठकुरीहरु नै पछि गएर मगर भएका हुन भन्ने जनविश्वास भएको हो (शर्मावि.स.,२०५८) ।

मगर जातिमा प्रचलित विवाह प्रणाली आफ्नै खालको पाईन्छ । हिन्दु संस्कृति अनुरूप गरिने विवाह प्रणाली कतै-कतै चलेको भएपनि अधिकांश मगरहरुमा परम्परागत विवाह नै लोकप्रिय रहेको देखिन्छ । बाल विवाह मगर जातिमा भएको पाईदैन । विशेषतः केटाकेटीका राजीखुशीमा हुने विवाहलाई नै रुचाइएको देखिन्छ । मगर जातिमा केटाकेटीका लागि विवाह गर्नका निम्ति परिपक्व उमेरलाई ग्राह्यता दिइन्छ । मगरहरुमा मामाचेली फूपुचेली विवाहलाई

मान्यता छ । तर मामाचेला फूपुचेलीलाई भने वर्जित गरेको पाइन्छ । स्वजातिय विवाहलाई मात्र मगर समाजले स्वीकार गर्दछ (गर्बुजा,वि.स. २०७०) ।

विवाह एउटा स्पष्ट उद्देश्य बोकेको संस्था भएका कारण तिनै उद्देश्य पुरा गर्नका लागि महिला, पुरुष वा लोग्ने स्वास्नी विभिन्न कार्यमा संलग्न हुन्छन् । एउटा नियम, पद्धति र संस्कारमा रहेर लोग्ने स्वास्नीले सामाजिक अधिकार र दायित्व निर्वाह गर्दछन् । विवाहको अर्थ परिवार निर्माणको लागि सन्तानको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखेर पुरुष र स्त्रीबीचको पारस्परिक सम्बन्धलाई सामाजिक स्वीकृति दिनु हो । विवाहको उद्देश्य परिवार निर्माण गर्नु र यौनिक इच्छा पूर्ति गर्नु बाहेक जन्मिएका बच्चालाई वैधता प्रदान गरी सम्पत्तिको अधिकारमा सहभागी गराउनु रहेको छ । प्रत्येक समाजमा विवाहका आफ्नै स्वरूप र मान्यताहरू हुन्छन् । महिला र पुरुषलाई पति र पत्नीको रूपमा समाजले मान्यता दिनुलाई “विवाह” भनिन्छ ।

मगर जातिको आफ्नै परम्परागत धर्म, भाषा र संस्कार रहेको पाइन्छ । यस जातिमा परिवर्तित समयको विकाससँगै आफ्नो परम्परागत मौलिक पक्षहरूमा केही परिवर्तनहरू आएको पाइन्छ । यसरी आएको परिवर्तनले मगर जातिको सामाजिक संस्थाहरू, आर्थिक, सांस्कृतिक पक्षहरूमा प्रभाव पारेको पाइन्छ । विश्वब्यापिकरण, अधुनिकिकरण प्रसंस्कृति ग्रहण आदिको प्रभावले मगरहरूको संस्कृतिलाई अछुतो राख्न सकेको पाइँदैन । परिवर्तन प्राकृतिक नियम हो । परिवर्तन पुरानो संस्था, चालचलन, मूल्य मान्यता, व्यवहार र सम्बन्धको अन्त्य र नयाँको प्रादुर्भाव हो । यसरी समाजमा भएका हरेक वस्तुहरूमा हुने परिवर्तनसँगै मगरहरूको परम्परागत विवाह पद्धतिमा पनि परिवर्तन आएको पाइँन्छ । सामान्तवादी अर्थ-राजनीतिको वैवाहिक पाटो मागी विवाह बनेभै पुँजीवादी अर्थ- राजनीतिको वैवाहिक पाटो प्रेम विवाह बन्छ । कम खर्चिलो तडक भडक रहित थोरै मात्र पाहुना बोलाइएको आदि विवाहलाई प्रगतिशील र कहिलेकाहीं समाजवादी विवाह भन्ने गरिएको पनि पाइँन्छ । अर्कोतिर मागी विवाहभन्दा प्रेम विवाह समाजवादसम्मत वा समाजवाद उन्मुख भन्ने धारणा अन्तर्गत वाम-समाजवादी दल र संगठनले प्रेम विवाहलाई वकालत गरेको पाइँन्छ । विवाह अगावै शिक्षा र रोजगारको खोजिमा घर परिवार बाट बाहिरीनु पर्ने विवाह गरेपछि वावु आमाको घरमा नबस्ने तथा उनीहरूको रेख देख र नियन्त्रणमा नरहने भएको कारण मागी विवाह भन्दा प्रेम विवाह प्रति आकर्षण भएको पाइँन्छ ।

अध्ययन - तिन

अनुसन्धान विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट

यस अध्ययन क्षेत्रका रूपमा पाल्पा जिल्ला अन्तर्गत बगनासकाली गाउँपालिका वडा नं २ पोखराथोक मा मगरहरु बसोबास गर्दै आएको देखिन्छ त्यसैले मगरहरुको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तनको स्थितिलाई यथार्थ ढङ्गबाट प्रकाश पार्ने उद्देश्यले सो अध्ययन क्षेत्र छनौट गरिएको हो ।

३.२ अनुसन्धानको ढाँचा

यस अध्ययन पाल्पा जिल्ला बगनासकाली गा.पा. वडा नं. २ का मगरहरुको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तनको अवस्था वारे अध्ययन अनुसन्धान गर्नको लागी वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचा अपनाएर सो क्षेत्रमा बस्ने मगर जातिको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन लाई समेटनुपर्दा वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक पद्धति अपनाई समाजका घटेको विविध समस्याको वारेमा सम्पूर्ण पक्षको जानकारी लिने काम गरी वर्ण गर्न सकिन्छ जुन प्रत्यक्ष अवलोकन,सर्वेक्षण विधि बाट जनसम्पर्क वढाई अध्ययन गरेको छु ।

३.३ तथ्याङ्क संकलनको स्रोत र प्रकृति

यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोत प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोत अर्न्तगत अध्ययन क्षेत्रमा गएर अर्न्तवार्ता र स्थलगत अवलोकन बाट तथ्याङ्कहरु संकलन गरेको छु भने दोस्रो तथ्याङ्कको रूपमा अध्ययन सँग सम्बन्धित कार्यालयबाट प्राप्त रेकर्ड, विभिन्न विद्वानहरुबाट हालसम्म प्रकाशित कृतिहरु र सम्बन्धित पत्र पत्रिका, लेख, रचना, प्रतिवेदन आदिलाई आधारमानि तथ्याङ्क लिएको छु ।

३.४ नमुना छनोट

कस्ता मान्छेलाई उत्तरदाता बनाउने हो स्पष्ट हुन आवश्यक छ अनुसन्धान कर्ताले समग्रतालाई नमुनाको रूपमा लिएर अनुसन्धान गर्दा समय, स्रोत, खर्चिलो हुने हुँदा अनुसन्धान कर्ताले नमुना छनोट गर्ने गर्दछ। मैले अनुसन्धान गर्दा उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोटको माध्यम बाट नमुना छनोट गरी आफ्नो अनुसन्धान पुरा गरेकोछु।

अनुसन्धानमा कतिपय यस्ता विषयवस्तुहरु हुन्छन् जसको पुरै अध्ययन नगरेर केहि वस्तुहरुको वैज्ञानिक अध्ययन गर्नु पर्ने हुन्छ त्यस्तो विषयवस्तुको अनुसन्धान गर्नु पर्ने हुँदा मैले उद्देश्य पूर्ण नमुना छनोट विधि अपनाएको हो। साथै उक्त नमुना छनोट गर्दा कुनै विशिष्ट उद्देश्य राखेर उद्देश्यलाई दृष्टिगत गरेर आवश्यकता अनुसार केहि प्रतिनिधि मुलक एकाईहरु लिएर अध्ययन गरेको छु। पात्पाको बगनासकाली गाँउपालिका वडा नं. २ साविकको पोखराथोक गा.वि.स वडा नं १ मा गई मलाई आवश्यक तथ्यांकहरु संकलन गरी मेरो उद्देश्य अनुरूपका प्रतिनिधिमुलक एकाईहरु छनोट गरी नमुना छनोट गरेको छु। जसमा विवाहित ४ जोडि ६० वर्ष माथिको र ४ विवाहित जोडि २५ वर्ष मुनिका प्रतिनिधिमुलक एकाईको रूपमा छनोट गरेको छु।

३.५ तथ्यांक संकलनका विधिहरू

३.५.१ अवलोकन

यस अवलोकन विधिका माध्यमद्वारा अध्ययन गर्दा मगरहरूको विवाहहरूमा प्रत्यक्ष संलग्न भई उनिहरूले थाहानपाउने गरी आफुलाई आवश्यक तथ्याङ्क संकल गरेको छु। बगनासकालि गाँउपालिका वडा नं २ पोखराथोक गा वि स को २ जनाको विवाहमा प्रत्यक्ष संलग्न भई मलाई आवश्यक पर्ने विवाहका क्रियाकलापहरु टिपोट गरेको छु।

३.५.२ अर्न्तवार्ता

जानकार ब्यक्ति सँगको अर्न्तवार्ता मगरहरूको विवाह पद्धति सँग सम्बन्धित अनुभवि बुढा पाकाहरु, शिक्षक बुद्धिजीवि मगरहरूको विवाह लाई नजिक बाट नियालेका ब्यक्तिहरु जसमा चार चार विवाहित युवा र वृद्ध जोडि सँग पहिले पहिलेको विवाह गर्ने तरिका र अहिलेको विवाह पद्धतिमा के के परिवर्तन भएको छ भनि यिनीहरु सँग पनि

अर्न्तवार्ता लिएको छु । आवश्यक सूचनाहरु संकलन गर्नको लागि अध्ययन क्षेत्रका ८ विवाहित जोडीसँग प्रत्यक्ष संलग्न भई संरचित खुला प्रश्नावाली द्वारा मगर जातिको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन वारे प्रत्यक्ष अर्न्तवार्ता लिई तथ्यांक संकलन गरेको छु ।

३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण

अध्ययन अनुसन्धान बाट संकलित तथ्याकहरुलाई आवश्यकता अनुसार तथ्यांक लाई वर्णनात्मक र विश्लोशणत्मकरुमा प्रस्तुत गरेको छु ।

३.७ अध्ययनको सीमा

अध्ययनलाई सर्वपक्षीयसँग अनुकूल बनाउन अत्यन्त सजकता अपनाइएको छ । तर अध्ययन क्षेत्र सानो भएकोले यसको निष्कर्ष सबै मगर समुदायको लागि उपयुक्त नहुन सक्छ । त्यस्तै यस अनुसन्धान विषयले मगरजातिमा विवाहको संस्थागत अध्ययन गर्ने, मगर समुदायमा प्रचलित विवाह पद्धतिमा आएको परीवर्तनको अध्ययन गर्ने र मगर समुदायको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तनका कारणहरु पत्ता लगाउने उदेश्य राखेकोले ती उदेश्यहरुको परिपुर्ती गर्ने तर्फ मात्र अध्ययन केन्द्रित छ ।

अध्याय-चार

मगरहरूको विवाह पद्धति

समाजमा विभिन्न जात, धर्म, समाज अनुसार विवाह संस्कृति फरक-फरक तरिकाले सम्पन्न गरेको पाईन्छ। तर विवाह पद्धति सम्पन्न गर्नुको उद्देश्य भने एउटै देखिन्छ। विवाह भन्नाले परिवार निर्माणका लागि सन्तानको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखेर पुरुष र स्त्री बिचको पारस्परिक सम्बन्धलाई स्वीकृती दिनु हो। छोरा जन्माएर स्वर्गको ढोका खोल्नु र छोरीको विवाह गरेर पुण्य कमाउनु हो भन्दछन्। यसरी अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूको विवाहप्रति आफ्नै किसिमको धारणा रहेको छ। यहाँका मगरहरूमा विशेष गरेर मामाको छोरी विवाह गर्ने चलन छ र परम्परागत रूपमा मागी विवाह तथा भगाएर छोपेर विवाह गर्ने बढि प्रचलित भएतापनि हाल प्रेम विवाहको प्रचलन बढ्दै गएको देखिन्छ। यहाँका मगरहरूको वैवाहिक स्थिति निम्नानुसार छन्।

४.१ वैवाहिक स्थिति

विवाह एउटा सामाजिक संस्था हो। विवाहबाट नै स्त्री र पुरुषले यौन इच्छा पूर्ति गरी पारिवारिक जीवनमा प्रवेश गर्दछन्। विवाह जुनसुकै समाजमा पनि पाउन सकिन्छ। तर प्रत्येक समाजमा विवाह आ-आफ्नै मुल्य मान्यता, स्वरूप, संस्कार, रीतिरिवाज, चालचलन, तैरतरिका अनुसार सम्पन्न हुने गर्दछ। अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूको विवाहको स्थितिलाई हेर्दा विवाह ढिलो गर्ने संख्या ३ जना रहेको पाइयो। जस्मा पुरुष ३ जना र महिला १ जना छन् ३० वर्ष देखि ४३ वर्ष सम्मका रहेको पाइयो यसको कारण मगर युवायुवतीमा आएको शिक्षा प्रतिको रुचि, विदेशमा गई कमाएर फर्किएकोले ढिलो विवाह गर्ने गरेको र आफ्ने करियर बनाउन लाग्दा आत्मानिभर भएर मात्र विवाह गर्ने सोचले ढिलो विवाह गर्ने एक भन्दा बढि श्रीमती विवाह गरेमा उनीहरूको आवश्यकतालाई पूरा गर्न सकिदैन भन्ने चेतनाको विकासले एक जनासँग मात्र विवाह गरेको पाइयो तर कतिपयले आफ्नो श्रीमान/श्रीमतीको मृत्यु भएमा वा पारपाचुके गरेपछि पुनः विवाह गरेको पनि पाइयो यसको कारण मानिसको जीवन धेरै लामो हुने र एकलै बस्न कठिन भएकोले गर्दा पूर्णविवाह गरेको पाइयो। कति पयले भने छोरा नपाएको कारण दोस्रो विवाह गरेको देखिन्छ।

४.२ विवाहको किसिम

साविकको पोखराथोक गाविस वडा नं १ मा प्रचलित विवाहहरू विभिन्न धर्म, संस्कार, परम्परा, जातजाति अनुसार विभिन्न किसिमका विवाह रहेको पाईन्छ । हिन्दु संस्कार अनुसार ,बौद्ध संस्कार अनुसार र क्रिश्चियन संस्कार अनुसार मगरहरूले पनि विवाह विभिन्न तरिकाले गरेको पाईन्छ ।

१ मागि विवाह

२ प्रेम विवाह

३ अन्तर जातिय विवाह

४ पुन विवाह

५ विधुर वा विधवा विवाह

६ भाउजु विवाह

७ जारी विवाह

८ मामा चेली फुपुचेली विवाह

९ अदालती विवाह

४.२.१ मागी विवाह

पोखराथोक गा.वि.स.मा प्रचलित विवाह मध्य सबैभन्दा धेरै जोडि समुहले मागी विवाह गरेको पाइयो अनि यो विवाहको प्रक्रिया र पद्धति मगरहरूमा निम्न अनुसार गरेको पाइयो ।

मागी विवाह मगर जातिमा परम्परागत रूपमा चल्दै आएको प्रचलित विवाह हो । मागी विवाह भन्नाले अभिभावकहरूको ईच्छा अनुसार केटा तर्फबाट केटी मागी सबै प्रक्रिया पुर्याएर गरिने विवाहलाई मागी विवाह भनिन्छ । यसमा केही मात्रामा केटाकेटीको चाहना अनुसार गरिन्छ । केटाकेटी बिचमा प्रेम बसेको भएतापनि केटाले केटीलाई मागेर नै विवाह गर्दछन् । मागी विवाहमा पहिला केटा पक्षले विवाहको कुरा उठाउने गर्दछन् । यसरी केटी माग्न जाँदा

केटाकेटी र अभिभावकको सामाजिक तथा आर्थिक स्तरलाई पनि केही मात्रामा हेर्ने गरिन्छ । मागी विवाहलाई ५ चरणमा सम्पन्न गरिन्छ । जस्को प्रकृया र पद्धति निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

४.२.१.१ केटी माग्ने चरण

पहिले पहिले केटा पक्षको अभिभावकले आफूलाई वा आफ्नो छोरालाई जुन केटी मन परेको हो, त्यहि केटीको अभिभावकसँग शुरुमा विवाहको बारेमा कुरा चलाउने गरेको पाइयो । यसरी कुरा चलाउँदा केटी पक्षबाट सकारात्मक संकेत आएमा केटी माग्न गईन्छ । केटीले पनि विवाहको लागि आफू मन्जुर भएको बताएमा केटा पक्षले जाँड, रक्सी र एउटा भाले लगेर माईतीलाई बुझाउने गर्दथे भने । अहिले केटा पक्षको अभिभावकले आफूलाई वा आफ्नो छोरालाई जुन केटी विवाह गर्ने हो त्यो केटीकोमा कुरा चलाउन आफनति,नातेदार,स्त्रमित्र साथि भाइ द्वारा कुराचलाइन्छ, त्यहि केटीको अभिभावकसँग शुरुमा विवाहको बारेमा कुरा चलाउने गरेको पाइन्छ । जस्मा केटा र केटीको योग्यता ,पेशा ब्यवसाय,सरकारी जागीर आदि मिल्दो जुल्दो भएमात्र कुराचलाउन पठइन्छ । कुरा चलाउन जादा केटा र केटीलाई एकआपसमा कुराकाहाँनी गर्न लगाइन्छ, दुवै सहमति भएमा कुरो अगाडि बढाइन्छ ।

४.२.१.२ दिन माग्ने चरण

दिन माग्ने भनेको विवाहको लागि दिन तोक्नु हो । माईती पक्षलाई कुरा पक्का भएको दिन जाँड, रक्सी र भाले बुझाईसकेपछि केटा पक्षले विवाहको लागि दिन माग्न जान्छन् । दिन माग्न जाँदा २/४ बोटल रक्सी लिएर केटाको अभिभावकहरु केटीको घरमा जान्छन् । केटाकेटीका अभिभावक बीच विवाहका लागि उचित महिना र दिन तोकिन्छ ।

आजभोलि दिन माग्ने चलनमा परिवर्तन आएको देखिन्छ । केटाकेटीको अभिभावक बिच फोन बर्ता भई ज्योतिषको परामर्श अनुसार विवाहको लगन जुराइ दुवै जनाको अनुकुल मिलने मिति समय टोकेर केटा पक्ष कोसेलि स्वरुप फलफूल र एक ठेकि दहि लिएर केटीको घरमा जान्छ ।

४.२.१.३ केटी लिन जाने चरण

विवाहको लागि दिन तोकिसकेपछि, केटा पक्षले विवाहको लागि तयारी गर्नुपर्दछ । केटा पक्षले जाँड, रक्सी, बोका, बारा, एक घर केरा , गुन्योचोलि आदि लिएर जाने गर्दथे । विवाहको लागि तयारी गरिसकेपछि, तोकिएको दिनमा जन्ती स्वरुप गाउँघरका इष्टमित्र, साथिहरु र सहयोगीहरु आदि लिएर जाने बेलामा बन्धुक पड्काइ हिड्दै दुलाहा सहित अभिभावकहरु केटी लिन जान्थे । माईती पक्षले जन्तीलाई स्वागत स्वरुप अक्षेताले पर्सि मुल गेटमा माला र टिका लगाई प्रवेश गरान्थ्यो । दुलहादुलहीलाई मान्यजन इष्टमित्र आफन्तीहरुले टिका माला लगाइदि आर्शिवाद दिने गर्दथे त्यस पछि भोज खाइ नाच गान गरी दाइजो लिई दुलहीलाई डोलिमा बोकि पञ्चय बाजाका साथमा केटाको साँग पठाउँछन् । आजभोलि केटी लिन जाँदा जन्ति बाजा गाजा सहित कार बस बाइक मा जाने चलन छ, कोसेली स्वरुप फलफुल ,खसि लिएर जाने गर्दछन् । दुलहि लिन जाँदा दुलहिका लागि कपडा गरगहना मेकअप आदि भएको लगेज लिएर जाने चलन रहेको पाइयो । त्यसै गरि विवाहको सम्पूर्ण रेकर्ड भिडियो बनाइ राख्ने गरेको पाइयो । कुनै कुनै विवाह मन्दिर पार्टिप्यालेस होटेल आदिबाट गरेको पाइयो । दाइजो स्वरुप जिन्सि भन्दा नगद दिने गरेको पाइयो ।

४.२.१.४ घरभित्र दुलही भित्र्याउने चरण

दुलहीलाई घरमा पुर्याइसकेपछि, दुलही भित्र्याउने बेलामा मुल ढोकामा पुजा गरि आफ्नो कुटुमबले बासनी भाले काटि प्रवेश गराइन्छ । दुलहीलाई भित्र्याइसकेपछि टिकाटालो गर्छन् । टिकाटालो गर्दा दुलहीलाई नयाँ कपडा लगाउन दिइन्छ । त्यसपछि, घरभित्रको पूजाकोठामा गएर दुलाहा दुलही दुवैले एक आपसमा टिका लगाएर ढोगभेट गर्दछन् । अनि घरमा रहेका सबै जनालाई दुलाहा दुलहीले ढोगछन् । विवाहमा आएका गाउँले, इष्टमित्र, जन्ती सबैलाई भोज खुवाउँछन् ।

दुलहीसँग आएका दुलहीको साथी(मुड्यौली) हरुले माईती मान्न नजाँदा सम्म दुलाहाको घरमा बसेर दुलहीलाई सहयोग गर्ने गर्दछन् । दुलाहाले मुड्यौलीलाई कपडा, पैसा, गहना आदि दिनु पर्दछ ।

आजभोलि दुलहिलाई घरमा प्रवेश गराउनु अघि दुलाहाको घरमा लगि पुरोहित सहित जग्यमा राखि सिन्दुर हालि दुलहाका आफन्तले दुलाहादुलहिलाई टिका लगाइदिने र दुलहिले आफ्नो माईतीबाट लाएको कोसेलि दिदै ढोग गर्ने गर्दछ । सबै प्रक्रिया सकेपछि घरको मुलढोकामा बासेको भाले काटि दुलहिलाई घर भित्र भित्राइन्छ । त्यहि भालेको मासु पकाइ दुलाहाको दाजुभाई तथा इष्टमित्रलाई दुलहिले खाना दिनछन् ।

४.२.१.५ पाइला फर्काउने चरण

विवाह सम्पन्न भएको ३ दिन पछि दुलाहादुलही पाइला फर्काउन माइत (दुर्गन फर्काउने) जान्छन् । माइत जाँदा केहि पाहुना र पाहुन लिएर जान्छन् । एकरात माइतमा बसी अर्कोदिन फर्केर आउँछन् । यसरी पाइला नफर्काउँदा एकोहोरो मात्र हुन्छ, जसले गर्दा अशुभ हुन्छ भन्ने मान्यता छ । पाइला फर्काएपछि दुलाहा दुलही दुवै माइत र घरमा आउने जाने गर्न सक्छन् । यसरी मगर समुदायको मागी विवाह सम्पन्न हुन्छ । मागी विवाह केटाकेटीको अभिभावकहरु विचमा सहमती भएर मात्र गरिँदैन । केटाकेटीको विचमा पहिला नै प्रेम बसिसकेको रहेछ भने पनि अभिभावकहरु विच सल्लाह भई मागी विवाह नै हुने गर्दछ ।

आजभोलि यो पाइला फर्काउने चलनमा केहि परिवर्तन भएको पाइन्छ । दुलाहादुलही सँगै दुलाहाको आमा वा दाजुभाईलाई लैजाने चलन पनि छ । त्यस पछि दुलहिको माइति पक्षको आमाबुवा, दाजुभाई तथा इष्टमित्रलाई दुलाहाको घरमा पाहुनाको रूपमा बोलाइन्छ । यसरी मगर जातीहरुको मागी विवाह सम्पन्न हुन्छ ।

४.२.१.६ विवाहको उमेर

हाम्रो देशको कानुनले विवाहको लागि केटाको उमेर २१ वर्ष र केटीको उमेर १८ वर्ष कायम गरेको भएतापनि हाम्रो बहुजातिय, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक भएको मुलुक वा समाजमा कानुनले तोकिदिएको विवाह गर्ने उमेरलाई त्यति पालना गरेको देखिँदैन । मगर समाजमा पनि १५/२२ वर्ष देखि नै विवाह गर्ने गरेको देखिन्छ ।

मगरको विवाहको उमेरलाई हेर्दा सबैभन्दा कम (१०-१४) र ३० वर्ष भन्दा माथिको उमेरमा विवाह गरेको पाइयो भने सबैभन्दा बढि (३०-३४) वर्षको उमेर विवाह भएको पाइयो । यस गा.वि.स. का मगरहरुले पहिला सानो उमेरमा नै आमा बाबुले हेरेको केटा वा केटीसँग विवाह

गरेर बसेको पाइयो । त्यति बेला मगरहरुमा शिक्षाको कमीले गर्दा सानो उमेरमा विवाह गरी छोराछोरी चाँडो ठुलो हुन्छ ,काम गर्ने माछेको अभाव पूर्ति हुने र आमाबाबु लाई हेरविचार गर्छन भन्ने अन्धविश्वासले सानो उमेरमा विवाह गर्थे। भने हाल मगरहरु लाहुरे भई विदेशमा जागिर गर्न तथा पढ्नको लागि बाहिर जाने आफ्नो करियर बनायर मात्र विवाह गर्ने र विदेशमा गई काम गरी धेरै लामो समयपछि मात्र घर फर्कने भएकोले ढिलो उमेरमा विवाह गर्ने गरेको मगर बुढापाकाहरुले बताउने गर्दछन् । विवाह गर्ने उमेर भएका युवाहरु प्रायः विवाह नगरी लाहुरे हुने प्रवृत्तिले गर्दा घरबाट बाहिर बस्ने र अन्य पेशामा संलग्न भएका युवाहरु घरमा नै बस्ने भएकोले घरका कामको आवश्यकता र आमाबाबुबाको करले गर्दा लाहुरेको तुलनामा अन्य पेशामा लागेका युवाहरुको विवाह छिटो हुने गरेको पाइयो ।

४.२.२ प्रेम विवाह

केटाकेटीहरु एक अर्कामा मनपराई आफ्नै खुशीले भागेर गर्ने विवाहलाई प्रेम विवाह भनिन्छ । हाल मगर समाजमा प्रेम विवाह बढि हुने गरेको पाइन्छ । उमेर पुगेको केटा र केटी बीचमा प्रेम बसिसकेपछि केटाले केटीलाई भगाएर लैजाने चलन छ । पहिला पहिला मेला पात,भामरे,नाच गानमा गीत गाउदा नाचदा माया प्रेम बसेमा भगाएर केटाको घरमा गएपछि केटाको परिवारले टिकाटालो गरि घर भित्र्याउने गर्दछन् । छिमेकी, आफन्तहरुलाई बोलाई रक्सी, जाँड,सुंगुर काटेर भोज खुवाउँछन् । त्यसपछि केटा पक्षले आफ्नो आफन्तहरुलाई केटी पक्षको घरमा खबर गर्न पठाउँछन् । यदि केटी पक्षलाई केटा मननपरेमा गएको केटाको आफन्तहरुलाई गाली गरी पठाउँछन् । तर केही समयपछि रिस शान्त भएपछि केटाहरुलाई कुन महिनामा माइती भेट्ने, माइती भेट्दा कस-कसलाई बोलाउने, कति कोसेली वा के-के ल्याउने भनि केटाकेटी पक्षका अभिभावकहरु बिच सल्लाह हुन्छ । त्यसपछि माइती मान्न जान्छन् । यसरी माइती मान्ने चरण देखि पाइला फर्काउने चरणसम्म मागी विवाहको तरिका जस्तै यसमा अपनाउँदछन् ।

आज भोली भने गाँउ घरमा ,नाचगान ,मेलापात नहुने हुदा facebook,email ,internet,social midia,phone आदि बाट माया प्रिति बसी अर्न्तर जातिय केटा केटी विच पनि प्रेम विवाह गरेको पाइन्छ । प्रेम विवाहमा पनि कतिपयले अभिभावको सल्लामा प्रेम विवाहलाई मागी विवाह मा परीणत गरेको पाइन्छ ।प्रेम विवाहमा कम खर्चिलो हुने जोडि छाने प्रक्रियामा पनि केटा केटीमा निर्भर हुन्छ तर मागी विवाहमा भन्दा प्रेम विवाहमा पछि गएर धेरै सम्बन्ध विच्छेद परित्यागमा वृद्धि भएको पाइन्छ ।

४.२.३ अन्तरजातिय विवाह

मगर समुदायमा समयको परिवर्तनसँगै अन्तरजातिय विवाह गर्ने चलन बढ्दै गएको पाइन्छ । आफ्नो जात बाहेक अन्य जातको केटीलाई मनपराएपछि केटा र केटीको बीचमा मन मिलेमा गरिने विवाहलाई अन्तरजातिय विवाह भनिन्छ । मगर समाजमा अन्तरजातिय विवाह गर्दा तल्लो जातको केटीसँग विवाह गर्‍यो भने त्यसलाई मगर समाजले स्वीकार गर्दैनन् तर आफ्नो जात भन्दा माथिल्लो जातको केटीसँग विवाह गर्‍यो भने मगर समाजले त्यति विरोध गर्दैन ।

अन्तरजातिय विवाहमा हाल भने लचकता अपनाएको पाइन्छ आफ्नो जात बाहेक अन्य जातको केटीलाई मनपराएपछि केटा र केटीको बीचमा मन मिलेमा अभिभावकको मन्जुरी विना मन्दिरमा गएर विवाह गरिन्छ वा अदालतमा गएर कानुन अनुसार कागजी विवाह गरिन्छ । मगर समाजमा अन्तरजातिय विवाह गर्दा तल्लो जातको केटीसँग विवाह गर्‍यो भने त्यसलाई मगर समाजले स्वीकार गरेका पाइन्छ नस्वीकारे हेला गरे केटा केटिले आत्महत्या समेत गरेको पाइन्छ गाँउ समाज भन्दा आफ्नो छोरा छोरीको खुसिको लागि भएपनि स्वीकार गर्दछन् ।

४.२.४ पूर्णविवाह

लोग्ने वा स्वास्नीको मृत्यु भएपछि वा सम्बन्धविच्छेद गरि फेरि अर्को सँग गर्ने विवाह नै पुर्ण विवाह हो । यो विवाह त्यति प्रचलित नभए पनि कतै-कतै यस प्रकारको विवाह यहाँ पनि भएको देखिन्छ । यदि लोग्ने वा स्वास्नी कुनै अवस्थामा मृत्यु हुन गएमा स्वास्नी वा लोग्नेको छोरा छोरी भएपनि अर्को विवाह गर्न पाउँदछन् । यसमा माइती पक्षको समर्थन हुन्छ । कुनैले विवाह नगरी भएका बालबच्चाहरु पालेर जीवन विताउँदछ । लोग्नेको मृत्यु भएमा स्वास्नी

अर्कोसँग पोइला नगई इज्जतसाथ घरमा छोरा, छोरी भएपनि नभएपनि बसी भने त्यो लोग्नेको सम्पत्तिको हकदार हुन्छे । यदि लोग्नेको मृत्यु भएपछि स्वास्नी पोइला गई भने उसका छोरा छोरी माइतीबाट लगेको दाइजो र घरको सम्पत्तिमा हकदार हुँदैन । उसले लिन पाउँदैन । त्यस्तै स्वास्नीको मृत्यु भएमा लोग्नेले अर्को स्वास्नी ल्याउन सक्छ । अर्को विवाह जसरी पनि गर्न सक्दछ । मागेर, तानेर, प्रेम गरेर जुनसुकै किसिमको विवाह गर्न सक्दछ । अर्को स्वास्नी विवाह गरेपनि मृतक अधिल्लो स्वास्नीबाट जन्मेका बच्चाबच्चीहरुले आमाले माइतबाट ल्याएका सम्पूर्ण दर दाइजो पाउँदछन् । स्वास्नी मरेकी लोग्ने मानिसलाई स्वास्नी खाएको भनी कुरा काट्न थाल्दछ भने लोग्ने मरेको स्वास्नीलाई लोग्ने खाइ भनि हेर्ने दृष्टिकोण फरक हुन सक्दछ ।

तर अहिले त्यो हराउदै गएको छ त्यो पनि आर्थिक तथा सामाजिक प्रतिष्ठा अनुसार हुने गर्दछ । घरमा लोग्ने र स्वास्नी बिच मेलमिलाप हुन सकेन भने सम्बन्धविच्छेद गरी पुनः अर्को विवाह गर्ने चलन पनि छ । सम्बन्धविच्छेद गर्न कसले चाहेको हो उसले बढी रकम तिरी वा अदालतमा गएर सम्बन्धविच्छेद गर्न पाउँछन् । यदि लोग्नेले छोडपत्र गर्न खोजेको हो भने स्वास्नीले माइतीको उपस्थितिमा जति माग गर्छ त्यति दिएर सम्बन्धविच्छेद गर्न सक्दछ । विवाह गर्दा लागेको खर्च, छोरीलाई माइतीले दिएको दाइजो सम्पूर्ण हिसाब गरी त्यसको दोब्बर सम्पत्ति तिरेपछि मात्र छोडपत्र गर्न पाउँदछन् । कमजोर आर्थिक स्थिति भएको लोग्नेले छुटपत्र गर्न सक्दैन । यी कुराहरुमा माइतीको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । दोब्बर श्रीसम्पत्ति दिएर छुटपत्र गरिसकेपछि मात्र अर्को विवाह गर्न पाउँदछन् । यदि स्वास्नीले सम्बन्धविच्छेद गर्न चाहेकी हो भने स्वास्नीले विवाह गर्दा लिएको सम्पूर्ण दर दाइजो माग्न पाउँदैन । अझ उल्टो लोग्नेलाई सन्तुष्ट पार्न सक्ने रकम दिएर चित्त बुझाई छुटिन सक्छे । जसलाई टोपी भराउने भन्ने गरिन्छ (साविको पोखराथोक गा.वि.स. वडा नं १ मा बस्ने ७० वर्षिय भू.पु. वडा अध्यक्ष राम बहादुर रानासँग २०७४/२/१५ भएको कुराकानी) ।

४.२.५. विधुर/विधवा विवाह

श्रीमान/श्रीमती मृत्यु भईसके पछि पुनः विवाह गर्नुलाई नै विधुर/विधवा विवाह भनिन्छ । मगर जातिमा यस प्रकारको विवाह परम्परागत रूपले चल्दै आएको छ । यहाँको मगर समुदायमा लोग्ने/स्वास्नी भरेकोले पुनः दोस्रो विवाह गर्न सामाजिक बन्देज छैन। छोरा छोरी

भएर स्वास्नीको मृत्यु भएमा माइतिले दिएको दाइजो, सरसामानहरु सबै छोरा छोरीको हुने गर्दछ । जुन पछिको श्रीमतीले पाउँदैनन् । यदि विधवा महिलाले विवाह गरेर जाँदा पहिलाको श्रीमानको घरबाट कुनैपनि सामान लैजान पाउँदैनन् ।

हाल भने यस प्रकारको विवाह मगरहरुमा हराउदै गएपनी यसलाइ मगर समुदायले सकारात्मक रूपले हेर्ने गर्दछन् उमेर छदै श्रीमतिको मृत्यु भएमा,पोइला गएमा,सम्बन्धविक्षेद भएमा अर्को विवाह गर्ने गरेको पाइयो । केटिहरुको हकमा भने त्यस्तो पाइदैन ।

४.२.६ भाउजुसँग गर्ने विवाह

दाजुको मृत्यु भएमा यदि देवर अविवाहित छ र दुवैको मन्जुरी भएमा देवर भाउजुले लोग्ने स्वास्नीको अधिकार बहन गर्न सक्दछन् । “दाजु मरे भाउजु मेरो” भन्ने पुरानो मगर समाजमा भएको भनाई आजसम्म पनि पूर्णतः निर्मूल हुन सकेको छैन । यो भाउजु सम्हाले चलन मगर समाजको पुरानो परम्परागत प्रचलन भए तापनि यहाँको मगरहरुले यस प्रकारको विवाह गरेको देखिदैन । यद्यपि धेरै वर्ष पहिले यहाँ १ जनाले यस प्रकारको विवाह गरेको पाइन्छ । भाउजु सम्हाले यो प्रचलनमा दाजुको मृत्युपछि दाजुबाट जन्मिएका बच्चा बच्ची भाइले सम्हाल्छ । भाउजुको सम्पूर्ण दरदाइजो, श्रीसम्पत्ति देवरले उपभोग गर्न सक्दछ । तर विवाहित देवरले भाउजुसँग विवाह गर्न पाउँदैन । भाउजु व्यहोर्ने परम्परा पहिले मगर समाजमा स्वभाविक र प्रचलित थियो । भाउजु व्यहोर्ने प्रचलनको महत्वपूर्ण पक्ष भनेको वर्षौदेखि आफ्नो घरमा समाहित भैसकेकी सम्पूर्ण बानी व्यहोरा, दायित्व, कर्तव्य वा अपनाउनुपर्ने सम्पूर्ण उत्तरदायित्व र कर्तव्यबाट नजिक भै सकेको हुँदा देवरले अन्तैबाट विवाह गर्दा लाग्ने खर्चबाट पनि जोगिन र आफ्नो घरकी बुहारीको जीवन खुशी देख्नको लागि यो विवाह गरेको पाइन्छ । छोरी वा बुहारीको जीवनमा समस्यापूर्ण र अस्तव्यस्तको परिस्थिति आउन नदिन घरमै भिजेकी भाउजुसँग । विवाह गर्नु स्वभाविक र न्यायपूर्ण देखिने भएकाले यो प्रचलन रहेको थियो

तर अहिले यहाँका मगरहरुले यस प्रकारको विवाहलाई कुदृष्टिले लिन्छन् । अस्वभाविक र अमान्य रूपमा हेरिएको पाइन्छ । आजभोली यहाँका मगरहरुले भाउजुलाई आमाको दर्जामा राख्ने गर्दछन् । जसले गर्दा भाउजुसँग विवाह गर्नु पाप ठान्दछन् । जसको फलस्वरूप भाउजुसँग गर्ने विवाह पूर्ण रूपमा लोप भएको गएको छ ।

४.२.७ जारी विवाह

अर्काकी स्वास्नीलाई भगाई गरिने विवाहलाई जारी विवाह भनिन्छ । यस प्रकारको विवाह मगर समाजमा हराउदै गएको छ । यदि विवाह भएर पछि अर्कोसँग विवाह गरेमा पहिलाको लोग्नेले बनाईदिएको गरगहना र नगद फिर्ता गरिदिनु पर्छ । साथै जारी बापत केहि पैशा तिर्नपर्छ । मगर समाजमा यस प्रकारको विवाहलाई राम्रो मानिदैन । यसरी जारी विवाह भएमा केटीको पहिलेको लोग्नेले जारी थाप्न आफ्नो भाई समुहलाई लिएर जाने गर्दछ । यसप्रकारको विवाह अध्याय क्षेत्रमा २० वर्ष पहिला नै १ जनाले गरेको पाइयो भने हाल यस प्रकारको विवाह भएको पाइएको छैन ।

४.२.८ मामा चेली फुपु चेला विवाह

मगर, गुरुङ राई, लिम्बु जातिमा मामाचेली फुपु चेला विवाह चलन छ परम्पराअनुसार आफ्नै मामाकी छोरी वा मामाका दाजुभाइ खलकका छोरीसँग विवाह गरिन्छ । मामाको छोरीलाई साली भनिन्छ सालीलाई भेनाको विवाह गर्ने हक लार्दछ आमाका दाजुभाइ खलक वा मामाका कुलगोत्रीका छोरीसँग विवाह गर्ने चलन भने कायमै रहेको छ । मगर जातिमा विवाह प्रथा आफ्नै किसिमको छ । मामा कि छोरीलाई फुपुको छोरा सँग केटा केटिले थाहा नदिइ अभिभावकको सहमतिमा विहेको निर्ण हुने गर्दथियो ।

मगरमा मामा चेली फुपु चेला विवाह गर्ने प्रचलन भएपनी अहिले लोप हुदै गएको र प्रेम विवाह र मागी विवाह प्रचलमा आएको पाईन्छ । सालीलाई नै विवाह गर्नु परेपनी केटा केटिको मन्जुरी ,देख भेट कुराकानि मन मिले मात्र साली भेनाको विवाहको निर्ण हुन्छ । आजभोली लचकता र स्वतन्त्र भएको पाइन्छ । अन्य जातको संस्का संस्कृति को प्रभाको कारण मामाको छोरीलाई साली नभनि दिदी वहिनी भने गरेको र दिदी भाइको छोरा छोरी दिदी भाइ नै नाता हुने चलनले गर्दा मामा चेली फुपु चेला विवाह गर्ने प्रचलन कम हुदै गएको छ ।

४.२.९ अदालति विवाह

समाजमा विभिन्न प्रकारका विवाहहरु छन् यी मध्य अदालती विवाह पनि एक हो मेरो अध्ययन क्षेत्रको मगर समुदायको विवाह पद्धति विवाहको प्रकार अनुसार यसका प्रकृया पद्धति फरक फरक छन् जस मध्य अदालती विवाह केटा र केटी बिच आपसि सहमतिमा कानुनि प्रक्रिया द्वारा आदालतमा गई साचि सहित कानुनिरुपमा विवाह गरी विवाहको प्रमाण पत्र प्राप्त गरी विवाह समपन्न गरीन्छ। पहिला यो अदालति विवाह प्रचलन थिएन भने हाल भने शिक्षको प्रभाव ,चेतनाको स्तरमा बृद्धि प्रसंकृतिग्रहणका कारण अदालती विवाह गरेको पाइन्छ जुन छिटो, छरितो ,कम खर्चिलो समय, पैशाको बचत हुनेहुदा अध्ययन क्षेत्रमा ३ विवाहित जोडिलो अदालति विवाह गरेको पाइयो ।

यहाँका मगर जातिको विवाह संस्कारलाई हेर्दा मागी विवाह, पूर्णविवाह, बिधवा विवाह प्रचलित थियो । भने अन्य जाति जस्तै ब्रामण, क्षेत्रीमा कन्यादान विवाह नै प्रचलित थियो तर आजकल यी जातिमा प्रेम विवाह पनि गरेको पाइन्छ । यसरी अन्य जातिसँगको बढि सम्पर्कले गर्दा पनि हाल यहाँका मगर जातिकामा केहि मात्रामा कन्यादान विवाह प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । यहाँका मगरले विवाहमा ससुराली पक्षलाई कोसेली लैजानु पर्दछ भने यहाँका अन्य जातिमा कोसेली लैजानु पर्दैन । अन्य जातिमा जस्तो दाइजो दिने चलन यहाँका मगर जातिमा रहेको पाइदैन । तर हाल आएर दाइजो दिने चलन यहाँका मगरहरुमा पनि बढ्दो छ ।

४.३ विवाहमा मुड्यौली(बेहुलीको साथी) को महत्व

मगर विवाहमा मुड्यौली(बेहुलीको साथी) को विशेष महत्व हुन्छ । मुड्यौलीले चाहेमा विवाह नै अस्तव्यस्त पार्न सक्छन् । दुलहीका साथ आएकी मुड्यौलीको संख्या करिब १०-१५ हुने गर्दछ । दुलही ल्याउन गएका केटा पक्षका मानिसहरुसँग आएकी मुड्यौलीहरु दुलहाका घरमा ३ दिनजति बस्दछन् । त्यस अवधिमा मुड्यौलीहरुको इच्छा अनुसार खान, बस्न र सुत्नको व्यवस्था गर्नु पर्दछ । ३ दिन सम्म बस्दा मुड्यौलीहरुले आफै खाना बनाएर खान्छन् । सम्पूर्ण खानपिनको व्यवस्था मिलाइदिनु पर्दछ । मुड्यौलीले यो पुगेन, त्यो पुगेन भन्त नमिल्ने हिसाबले सजकताका साथ खानाको प्रबन्ध गर्नु पर्दछ । दुलहाको घरमा बस्दासम्म दुलहाको घरको कामकाज गर्ने र दुलहीलाई सघाउने गर्दछन् । गाउँका तन्नेरी युवाहरुले मुड्यौलीहरुसँग

छेडछाड गर्ने, हाँसोठट्टा गर्ने र उनीहरुलाई आवश्यक सहयोग गर्ने गर्दछन् । रातमा दोहोरी चल्दछ । हाँसोठट्टा धेरै गर्ने भएकोले ३ दिन बिताएको थाहा नै पाउँदैनन् । त्यस अवधिसम्म दुलही मुड्यौलीको साथमा रहन्छन् । दुलहा दुलहीको सम्पर्क हुँदैन । ३ दिनपछि पूर्ण निर्धारित पावरपात, रक्सी, जाँड र खसी सहित मुड्यौली, दुलहा, दुलहीका आमाबुबा र जन्ती माइती मान्न जान्छन् । माइती पुगेपछि पनि जन्तीलाई खान खुवाउँदा, बसाल्दा रक्सी दिँदा धेरै हाँसोठट्टा गरि जिस्काउँछन् । यसैमा जन्ती पनि आनन्दका साथ रमाउँछन् ।

आजभोली केटीको साथीहरुको खासै महत्व हुँदैन किन भने आज भोली केटा केटी बिच पहिलेनै चिनजान हुनेहुनाले साथीहरुको आवश्यकता पढेन साथी गएपनी एक दुइ जना मात्र जान्छन् ।

४.४ विवाहमा मध्यपानको महत्व

मगरहरुको विवाहमा मध्यपान (रक्सी र जाँड) को अत्यन्त महत्व हुन्छ । रक्सी र जाँड विना विवाह हुन सक्दैन । इष्ट मित्र, गाउँघर जन्ती र माइती सबै पक्षलाई जाँड र रक्सी खुवाउनु मुख्य आवश्यकता मानिन्छ । केटी माग्ने समय देखि ल्याउने, भित्रयाउने र अन्तय सम्म रक्सी, जाँडको विशेष महत्व रहन्छ । विवाह अवधिभर कुनै व्यक्ति जाँड रक्सीबाट अछुतो रहन सक्दैन । आइमाइहरुले पनि मध्यपान गर्ने गर्दछन् । तर रक्सी, जाँड खाएर भै-भगडा गर्ने काममा बाधा पुऱ्याउने आदि जस्ता कार्य गरिएको पाइँदैन । मध्यपानले विवाह अवधि भर रमाइलो वातावरण र मनोरञ्जन दिने काममा सहयोग गरेको हुन्छ । तर आज भोली मध्यपान खाए पनि धेरै मात्रमा खान्छन् ब्यवस्थित तरिकाले खानपान गरेको पाइँदछ ।

४.५ विवाहमा विभिन्न व्यक्तिहरूको भूमिका

मगर समाजमा विवाह गर्दा विभिन्न व्यक्तिहरूले निभाउने भूमिका आ-आफ्नै किसिका छन् । जुन निम्न अनुसार छन् ।

४.५.१ जैसी पुरेत पण्डित

विवाह सम्पन्न गर्दा जैसीको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । जैसी बीना विवाह सम्पन्न हुन सक्दैन । विवाह गर्दा दुलही भित्र्याउने देखि लिएर माइती नभेट्ने बेला सम्म जैसीको आफ्नै भूमिका रहन्छ । दुलही भित्र्याउँदा फूलमाला, मन्त्र जप्ने, समय, घडि, पला, साहीत, दिन हेर्ने माइती भेट्न जाने, शुभ दिन हेर्ने सबै काम जैसीलाई नै जिम्मा दिइन्छ । तर आज भोली कहि कतै मगर पण्डितले नै सम्मपूर्ण कर्मकाण्ड गर्ने गरेको पाइन्छ ।

४.५.२ भान्जा

मगरहरूको विवाह गर्दा विवाहमा भान्जाले बढी काम गनुपर्दछ माइतीलाई बुझाउन चाहिने सामानहरू ,माईतिको घरको ढोकामा पुजापाठ र कुखुराको भाले काटने (भाले,बोका, पिठो, चामल, रक्सी) खोज्ने, जन्तीलाई खाना तयार गर्ने, कार्य सबै भान्जाले गर्ने चलन छ ।

४.५.३ भाइ समूह

भाइ समूहले भाइ समूहका कुनै सदस्यको विवाह हुँदा सबैले रक्सी, रोटी, पैसा जम्मा गरि सहयोग गर्नुपर्दछ, यसका साथै विवाहमा जन्तीलाई खाना बनाउने, खुवाउने, जन्तीलाई आवश्यक परेको सामानहरूको हेरविचार गरिदिने र माइती मान्न जाँदा सहयोग गर्नुपर्दछ ।

४.५.४ मगर महिलाको स्थान

मगर समाजमा अरु समाजको दाँजोमा महिलाले बढि स्वतन्त्रता पाएका हुन्छन् । तर महिलाहरूलाई पारिवारिक काममा स्वतन्त्रता दिइतापनि परिवारमा पुरुषकै नै प्रधानता रहेको हुन्छ । यस्तै मगर समाज मूलरूपमा पितृ सतात्मक समाज हो र यो यिनीहरूको वंश परम्परा पुरुषतिरबाट चलेको हुन्छ । परिवारमा पुरुषको अधिकार बढि हुन्छ । धार्मिक कार्यमा पितृलाई पूजा गरिने र संस्कार कार्यहरू छोराको हातबाट सम्पन्न हुने गर्दछ । यसप्रकार यहाँका मगर समाजमा पनि पुरुष प्रधान रहेको पाइन्छ । तर यहाँको मगर समाज पुरुष प्रधानता रहे पनि

यहाँ परिवारमा नारीको स्थान उच्च नै मान्न सकिन्छ । यहाँको मगर समाजमा अन्य जातिको जस्तो श्रीमानको गोडाको जल खानु पर्ने, भान्सा कुर्नु पर्ने बाध्यता मगर नारीहरूलाई छैन । यहाँ घरको परिवार जस्तै सासु, ससुरा, छोरी, बुहारीहरू एक आपसमा खुलेर कुरा गर्ने, बुहारीले घुम्टो राख्न नपर्ने, स्वास्नी मानिसले पेवा राख्न पाउने र त्यस पेवामा आफू खुसी गर्न पाउने, बुहारीको स्थान सासुको पछि हुनु र घर भित्रको काम सासु बुहारी मिलेर गर्नुबाट पनि नारीको स्थान केहि उच्च मान्न सकिन्छ । यहाँ श्रीमानसँग मेलमिलाप हुन नसकेमा श्रीमती माइती घरमा गएर बस्ने वा पारपाचुके गरेर दोस्रो विवाह गर्नुलाई त्यति नराम्रो मानिदैन । यसका साथै भिन्न चाडपर्व तथा मेलामा पनि छोरी, बुहारीलाई रमाइलो (नाच, गान) गर्न तथा हेर्नलाई छुट दिएको पाइन्छ । शिक्षाको क्षेत्रमा पनि अन्य जातजातीको तुलनामा मगरहरूले छोरीलाई छोरा सरह पढ्न पठाएको पाइन्छ ।

यस प्रकार यहाँको मगर समाजमा नारीको जीवनको सबै पक्षको अध्ययन गर्दा अन्य जातिका नारीको तुलनामा यिनीहरूको स्थान केहि मात्रामा भएपनि स्वतन्त्र र उच्च भएको मान्न सकिन्छ ।

अध्याय - पाँच

मगरहरूको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तनका कारणहरू

परिवर्तन निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । यहि परिवर्तित संसारमा अवस्थित समाज पनि परिवर्तनशील छ । संसारको परिवर्तनसंगै समाज पनि सधै एउटै अवस्थामा रहँदैन । यसरी हरेक वस्तुहरूमा परिवर्तन हुँदै जाने क्रममा हामीले राम्रो कुराहरूलाई आत्मासात गदै जानुपर्दछ भने नराम्रो कुराहरूलाई विस्तारै-विस्तारै राम्रो कुराहरूमा परिवर्तन गराउन सक्नुपर्दछ । यसरी समाजमा भएका हरेक वस्तुहरूमा हुने परिवर्तनसँगै त्यसै समाजमा अवस्थित विवाह पद्धतिमा पनि परिवर्तन आउनु अस्वभाविक प्रक्रिया होइन । समाजको परिवर्तन सँगै विवाहलाई संस्कार मुलकबाट करारमुलक दृष्टिकोणले हेर्ने अवधारणाको विकास भएको पाइन्छ । विवाह पद्धतिमा आएको विस्तार र परिवर्तन तथा राज्य व्यवस्थाका कानुनी प्रक्रिया र निती अनुसार विवाह पद्धतिमा पनि परिवर्तन आएको छ । पहिले विवाह गर्दा आमा बाबुको अनुमतिमा मागी विवाह गर्ने गरिन्थ्यो । तर हाल विवाहको स्वरूपमा परिवर्तन आइ **Facebook, email Internet, Love Letter, Phone, social network** आदिको माध्यमबाट पनि विवाह हुन थालेको छ । जसलाई विवाह पद्धतिमा आएको एउटा नौलो परिवर्तन मान्न सकिन्छ । जुन पश्चिमी सस्कृतिको प्रभाव कारण हो ।

विवाह पद्धतिमा परिवर्तन आउनुका कारणहरूमा पूजावाद, विश्वव्यापिकरणको प्रभाव, आधुनिकताको विकास, संचारका माध्यम तथा प्रविधिको विकास, शिक्षा, रोजगार व्यापार, व्यवसाय आदिमा गतिशीलता बढ्नु सामाजिक हेलमेल बढ्नु अर्न्तसम्बन्धको दायरा फराकिलो हुनु यातायातको विकास हुनु, परम्परागत मान्यता व्यवहार र प्रचलनमा पूर्णमूल्यांकन हुनु जातिय व्यवस्था कमजोर बन्दै जानु मानवीय सोचाई र दृष्टिकोणमा परिवर्तन आउनु, कानुनको विकास र महिलाको स्थितिमा सुधार आउनु आदि प्रमुख देखिन्छ । यहाँको मगरहरूका विवाह पद्धतिमा निम्न परिवर्तन आएको देखिन्छ ।

५.१ मागी विवाहमा आएको परिवर्तन र कारण

मागी विवाह मगर जातिमा बढि प्रचलनमा रहेको छ । मगर जातिमा पहिले विशेष गरेर मामाको छोरीलाई नै मागेर विवाह गर्दथे । भने अहिले मामाको छोरीसँग नै विवाह गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता छैन । मगर समाजमा मागी विवाह गर्दा पहिले केटी माग्न जाँदा केटाकेटीको भेट गराइदैनथ्यो । अभिभावकहरूको सल्लाह सहमतिमा विवाह हुन्थ्यो । केटाकेटीलाई आफ्नो विवाह हुँदछ भन्ने कुरासम्म थाँहा हुँदैनथ्यो । तर हाल यहाँ मागी विवाहको उत्तिकै अस्तित्व रहे तापनि केटाकेटीको सहमतिमा कुरा चलाईन्छ । केटाकेटीले एक अर्कालाई मनपराएमा वा अगाडि देखि नै उनिहरूको बिचमा माया प्रेम बसिसकेको रहेछ भने मात्र अभिभावकले विवाहको कुरा चलाउँछन । जसलाई मगर जातिमा आएको विवाह प्रतिको सकारात्मक अवधारणा मान्न सकिन्छ । किनकि पहिले केटाकेटीलाई नदेखाई उनिहरूको मन्जुरी बिना विवाह गरिदिँदा धेरै सम्बन्धविच्छेद हुने र बहुविवाह पनि धेरै हुने गरेकोले अहिले आफ्नो छोराछोरीको मन्जुरी र इच्छालाई महत्त्व दिई विवाह गराउने गर्दछन । पहिला परम्परागत संस्कार अनुसार आमाबाबुको सहमतिमा विवाह हुन्थ्यो । तर हाल केटाकेटीको विचारलाई प्रमुखता दिइएको छ । पहिले घरको काम धन्दामा सहयोग पुग्ने विचारले सानै उमेरमा छोराको विवाह गरी बुहारी ल्याउने परम्परा यहाँका मगरहरूमा थियो भने हाल परिपक्व उमेर भइसकेपछि विवाह गर्ने प्रचलन बढेको पाइन्छ । पहिले यहाँका मगरहरूले केटी माग्न जाँदा घरको कामको आवश्यकता जग्गा जमिन र धनसम्पत्ति धेरै भएको कुल घरानीकी केटी हेर्ने संस्कार थियो भने हाल केटी हेर्न जाँदा पढेलेखेको घरपरिवार समाल्न सक्ने र बानी व्यवहार राम्रो भएको केटी हेर्ने चलन छ भने केटा हेर्दा पढेलेखेको , जागिर भएको, लाहुरे विवाह गर्दा पहिला केटाकेटीलाई भेट नगराई आमाबाबुको मन्जुरीमा विवाहको बन्दोवस्त गरिन्थ्यो भने हाल केटाकेटीको मनचित्त भएमा मात्र केटाकेटीको भेट गराई आमाबाबुले विवाहको कुरा चलाउँदछन् । पहिला केटी माग्न जाँदा जाँड, रक्सी पावरपात र रुपैयाँ अनिवार्य रूपमा लिएर जानुपर्दथ्यो र यी कुराहरूको महत्त्व धेरै हुन्थ्यो भने आजभोली केटी माग्न जाँदा यी कुराहरू नलिई केटी माग्न जाने चलन रहेको पाइन्छ । अहिले केटी माग्न जाँदा कुनै पनि वस्तु नलिई जाने चलन किन रहन गयो भने पहिला अभिभावको मन्जुरी भएमा केटी सजिलै विवाह गर्न मन्जुर हुने गर्दथ्यो भने अहिले केटी ले केटा मन नपरेमा वा विवाह गर्न नमानेमा विवाह हुन सक्दैन । जसले गर्दा आफूले लगेका

सामानहरू सबै फिर्ता ल्याउनुपर्ने भएकोले र सामान सहित आफू फर्किदा अपमानित भएको महसुस हुने गरेकोले अहिले केटी माग्न जाँदा कुनै पनि वस्तु नलिई जाने चलन बढेको छ। पहिला मागी विवाह गर्दा अनिवार्य सगुन (कम्तीमा ५-६ हजार) र रुपौली (गच्छे अनुसार ५-६ हजार) रुपैयाँ माग्ने प्रचलन मा पनि परिवर्तन आएको छ। भने साइमासा पनि पहिले ५-६ हजार रुपैयाँ सम्म दिने गरिन्थ्यो तर अहिले यहाँका मगरहरूमा उक्त रकम बुझाउनु आवश्यक मानिँदैन। किनकि विवाह गर्दा धेरै खर्च लाग्ने र छोरीलाई दिने उपहार सबै विवाह पछि स्वतः भान्जाको हुने भएपछि किन विवाहमा भान्जालाई धेरै आर्थिक भार बोकाउने भन्ने अभिप्रायले साइमासा सरुपौली दिने चलन हटाएको पाइन्छ। साइमासा दिने चलन हटाउँदा भान्जालाई आर्थिक भार केहि मात्रमा भए पनि कम भएको छ भने छोरीको पेवा -आफ्नो निजि पैसा) मा पनि कटौति भएको छ। यसले गर्दा छोरीले आफूलाई आवश्यक परेको बेलामा खर्च गर्न नपाउने देखिन्छ। परम्परागत विवाह अवधि लामो र खर्चालु हुने ३ देखि ५ दिन सम्म भोज खाने देखिएकाले हाल आधुनिक किसिमले कम खर्च र छोटो समयमा नै विवाह गरेको देखिन्छ। जस्तै मन्दिर, होटल, पार्टीप्यालेस बट छोटो छरितो गरेको पाइन्छ। जसलाई मगर जातिमा देखिएको सकारात्मक परिवर्तन मान्न सकिन्छ। किनकि धेरै पैसा खर्च गरेर विवाह गर्दा आर्थिक भार आफूले नै बोक्नु पर्ने भएपछि किन विवाहको अवधि लामो बनाउने भन्ने सोचाईले अहिले मगरहरूले थोरै पैसा र कम खर्चमा विवाह गर्न थालेका छन्। पहिले यहाँको मगरहरूले विवाह गर्दा अनिवार्य मुड्यौली (बेहुलीको साथी) जाने चलन थियो भने अहिले चिनजान भइसकेपछि मात्र विवाह गर्ने भएकोले अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूले विवाह गर्दा मुड्यौली जानु नपर्ने चलन चलाएको पाइन्छ। त्यसैले हाल अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूको विवाहमा साथी जाने परम्परा हराउँदै गएको छ।

५.२ विधुर/विधुवा विवाहमा आएको परिवर्तन र कारण

विधुर/विधुवा विवाह पहिले मगर जातिमा चल्दथ्यो त्यतिखेर विधुवा विवाहलाई सामान्य रूपमा लिँदैनथ्यो। पतिको मृत्युपछि करिब ४-५ वर्ष पछि विधुर/ विधुवाले अर्कोसँग विवाह गर्ने इच्छा गरेमा विवाह गर्न सक्थे। तर हाल यहाँका मगरहरूले पति वा पत्नीको मृत्यु भएको १-२ वर्ष नबित्दै अर्को विवाह गर्ने गरेको पनि पाइन्छ। किनकि पहिला व्यक्तिवादी धारणाको विकास भएको थिएन। मानिसहरू संयुक्त

परिवारमा बस्दथे । एकलाई परेको दुःखमा अर्कोले साथ दिने गर्दथे । परिवारका सबै सदस्यहरू एकै ठाउँमा बस्ने भएकाले आफ्नो पति वा पत्नीको मृत्यु भएमा पनि परिवारका सबै सदस्यहरूले सहयोग गर्ने भएकोले आफू एक्लो भएको महसुस नहुने र आफूलाई आवश्यक परेका बस्तुहरू परिवारका अन्य सदस्यहरूले जुटाइदिने भएकोले अर्थिक भार पनि आफू एकलैले ब्यहोर्नु पर्ने नभएकोले त्यति बेला अर्को विवाह गर्नु जरूरी थिएन ।

तर अहिले मान्छे एकल परिवारमा बस्न थालेकोले आफ्नो पति वा पत्नी मृत्यु भएमा आफू एक्लो हुने र आफूलाई आवश्यक पर्ने बस्तु आफू एकलैले जुटाउन गाह्रो पर्ने भएकोले अर्को विवाह गर्न थालेका छन् । अहिले विधुवा विवाहलाई यहाँको मगरहरूले सामान्य रूपमा हेर्ने गरेको पाइन्छ । पहिला विधुवा विवाह गर्दा आफू बसेको समाजबाट बाहिरिनु पर्दथ्यो भने हाल यहाँका मगर जातिमा विधुर/विधुवा विवाहले सामाजिक मान्यता पाएको छ । सोचमा आएको परीवर्त शिक्षा, नारी पुरुष समानता, विश्वव्यापिकरण, आधुनिकिकरण, देशमा आएको परीवर्तन लोकतन्त्र गणतन्त्रको उपलब्ध कानुनिमान्यता कोकारण परीवर्तन आएको छ ।

५.३ प्रेम विवाहमा आएको परिवर्तन र कारण

यो विवाह पहिले मगर समाजमा कम थियो भने हाल केटाकेटीले एक अर्कालाई मन पराएमा विवाह गर्दछन् । पहिला यहाँका मगरहरू रोदि, भामरे, नाच गान, मेला पर्व, विवाह भोज भित्रियारमा जमघट हुदा माया प्रीति बसि भगाएर वा छेपेर लैजाने चलन थियो । यहाँका मगर युवायुवतीहरू बीच प्रेम भएमा भागेर विवाह गर्ने गर्दथे भने हाल केटाकेटीले आफूहरू विवाह गर्न इच्छुक भएमा आमाबाबु मार्फत विवाहको कुरा चलाई मागेर विवाह गर्ने प्रचलन बढेको छ । संचारको क्षेत्रमा आएको परिवर्तन, व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र पारिवारिक नियन्त्रणमा कमी आएको अन्य जातिमा भन्दा बढि स्वतन्त्रता महिला र पुरुषलाई बराबर अधिकारको आत्मनिर्ण गर्ने कारण मगर केटाकेटीहरूले प्रेम विवाहलाई अपनाउँदै आएको पाइन्छ । पश्चिमीकरण, शहरीकरण, रोजगारी, अध्ययन र अन्य जाती तथा समुदायको घुलमिल र सम्बन्धले गर्दा प्रेम विवाहमा परिवर्तन आएको देखिन्छ । पहिला आफ्नै जाति भित्र प्रेम विवाह हुने गर्दथ्यो

भने हाल Facebook,email- Internet,phoneआदिको माध्यबाट आफ्नो जात वा आफ्नो जात भन्दा बाहिरको अन्य जातको केटा केटीसँग पनि प्रेम विवाह हुने गरेको पाइन्छ । यसरी पहिला केटाकेटीले आफूखुसी गरेको प्रेम विवाहलाई अभिभावकले छुटाउने प्रयास गर्दथे भने आजभोली यसो गर्दैनन । बरु उनीहरूलाई मिलेर राम्रोसँग घर गरिखान सल्लाह दिन्छन् । उनीहरूलाई समस्या परेको बेलामा अभिभावकहरूले सहयोग गर्ने गर्दछ । यसैले अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूले पनि आफ्नै जात वा जात भन्दा बाहिरका थर भएका केटा वा केटीसँग प्रेम गरी विवाह गरेको पाइयो ।

५.४ दाइजो प्रथामा आएको परिवर्तन र कारण

पहिला मगर समाजमा दाइजोको महत्व हुँदैनथ्यो । दुलही ल्याउने कि नल्याउने भन्ने कुरामा दाइजोको कुनै सम्बन्ध हुँदैनथ्यो । पहिले यहाँको मगरहरूले विवाह गर्दा विवाहमा धेरै खर्च गरेको पाइन्थ्यो । दाइजो भन्दा पनि कुल घराना,संस्कारी,राम्री र इज्जतलाई बढि मात्रामा हेर्ने गरिन्थ्यो तर आजभोली मगर केटा केटीहरूले विवाह गर्दा केटी सँगै दाइजो पनि ल्याउने गर्दछन् । पहिला केटीको घरमा धेरै खर्च हुँदैनथ्यो तर आज भोली केटाको घरमा भन्दा केटीको घरमा विवाह गर्दा धेरै खर्च लाग्ने गर्दछ । अहिले युवाहरू केटीको बानी व्यवहार पढाई हेरेर विवाह गर्ने गर्दछन् । अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूले पनि छोरीलाई विवाह गरी पठाउँदा आफूले सक्ने जति दाइजो दिएर पठाउने गर्दछन् ।दाइजोमा जिन्सी सामान भन्दा नगद दाइजोको रुपमा दिने चलन छ । पश्चिमीकरण, शहरीकरण र अन्य जातिको सम्पर्कले गर्दा मगरहरूले पनि छोरीको विवाहमा दाइजो दिने गर्दछन । यो मगर जातिको विवाहमा आएको नकारात्मक परिवर्तन हो । यस्तो नकारात्मक परिवर्तनलाई आत्मसात नगरि यसमा सकारात्मक परिवर्तन गरि दाइजो दिने प्रथालाई रोक्नु पर्छ ।

५.५ जारी विवाहमा आएको परिवर्तन र कारण

यहाँका पाका उमेरका मगरहरू मध्ये १-२ जनाले जारी विवाह गरेको पाइयो तर हाल अध्ययन क्षेत्रमा यो विवाह भएको देखिँदैन । तिव्र जनसंख्या वृद्धिले गर्दा आफूले चाहेको केटा वा केटी सजिलै पाउने भएकोले अर्काको श्रीमती विवाह गरेर धेरै पैसा खर्च गर्न र भइरहेको राम्रो सम्बन्धलाई नविगान्न जारी विवाह नगरेको पाइन्छ । यसका साथै यस प्रकारको विवाह अत्यन्त

खर्चिलो, इज्यत नहुने अरु समुदायसँगको सम्पर्क, चेतनाको विकास, मगर समुदायमा आएको शैक्षिक जागरण आदिले गर्दा यस खालको विवाहमा कमी आएको पाइन्छ । साथै सामाजिक सम्बन्ध बिग्रने सम्भावनाले गर्दा पनि यस प्रकारको विवाहमा कमी आएको पाइन्छ ।

५.६ भाउजु व्यहोर्ने चलनमा आएको परिवर्तन र कारण

मगर जातिमा पहिले दाजुको मृत्युपछि भाउजुको इच्छा भएमा देवरले आफै राख्ने प्रचलन थियो । हाल यो प्रचलन लोप भइसकेको छ । यस प्रकारको विवाहलाई सामाजिक दृष्टिकोणले उचित मानिदैन । पहिलाका अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूले पारिवारिक व्यवस्थालाई विग्रन नदिन, महिलाको अवस्था यथास्थानमा राख्न, नाता सम्बन्ध नतोड्न र बालबच्चाको उचित संरक्षण गर्न यस प्रकारको विवाह गर्ने गरेको पाइन्थ्यो । तर हाल अन्य जातिको संस्कारको प्रभावले गर्दा यो प्रथामा रोगथाम भएको पाइन्छ । यसका साथै अहिले आफ्नो देवरलाई भाइ वा छोराको दृष्टिले हेर्ने गरिन्छ र देवरले पनि आफ्नो भाउजुलाई आमाको स्थानमा राख्ने गर्दछ । आफ्नो सासु मरेमा देवरको स्याहारसुसार तथा पालनपोषण र हेरबिचार सबै भाउजुले गर्ने गर्दछिन । यसरी आफूलाई आमा जस्तै गरेर माया ममता दिने भाउजुसँग विवाह गरेमा पाप लाग्छ भन्ने अभिप्रायले अहिले भाउजुसँग विवाह गर्दैनन् । बरु आफ्नो दाजुको मृत्यु भएमा र यदि भाउजुले विवाह गर्न मानेमा भाउजुलाई योग्य हुने केटा खोजि भाउजुलाई विवाह गरि पठाउने चलनको विकास भएको पाइन्छ ।

५.७ मुड्यौली(बेहुलीको साथी) को संख्यामा आएको परिवर्तन र कारण

पहिले विवाह गर्दा दुलहीसँग जाने मुड्यौली (दुलहीको साथी) को संख्या १-५ जना सम्म हुन्थ्यो । भने आज आएर कामको व्यस्तता र आर्थिक बोभको कारण तथा केटाकेटी बीच पहिला देखिनै चिनजान हुने हुनाले यस किसिमको संख्यामा कटौती भई १-२ जना सम्म सीमित भएको पाइन्छ । भने दुहलीसँग मुड्यौली नजाने गरेको पनि पाइन्छ । यसरी दुलहीसँग मुड्यौली

नजानुको कारण विवाहमा धेरै खर्च हुने गरेको र विवाहमा दुलहीसँग मुड्यौली गएमा गएका मुड्यौलीलाई पैसा, कपडा र गहना हालिदिनु पर्दछ । जसले गर्दा आर्थिक भार भन बढ्न जान्छ । तसर्थ हाल अध्ययन क्षेत्रको मगरहरूको विवाहमा मुड्यौली जाने चलनमा परिवर्तन आए

५.८ विवाह सँग सम्बन्धित अन्य पक्षमा आएको परिवर्तन र कारण

५.८.१ पहिरन/गहनामा आएको परिवर्तन र कारण

यहाँ मगरहरूले विवाह गर्दा लगाउने पहिरनमा धेरै परिवर्तन आएको पाइन्छ । पहिला विवाह गर्दा सामान्यतया: लुङ्गी, ब्लाउज र गादो लगाउने गर्दथे । आज विवाह गर्दा साडी, ब्लाउज र घुम्टो ओढ्ने गर्दछन् । गहनामा पहिलेको भन्दा धेरै परिमार्जित गरि बनाइएका राम्रो र गहना धेरै देखाउनको विभिन्न किसिमका गहनाहरू लगाउँछन् । केटाको पहिरनमा पाइन्ट, सर्ट र कोट नै हुन्थी थो । आज भोली ढाकाको डउरा सुरुवाल ढाका टोपि लगाउने चलन छ, पहिरनमा परिवर्तन भएको देखिन्छ । परिवर्तित समाजको मान्यतासँगै विवाहमा दुलहा र दुलहीको पहिरनमा तथा गहनाहरूमा आधुनिक किसिमको प्रयोग भइरहेको पाइन्छ । पहिरन र गहना राम्रो र धेरै देखाउन लगाइन्छ, जसले इज्यत र हुनेखाने पैशा वाला सम्झने समाजको यस्तो नकारात्मक परिवर्तनलाई आत्मसात नगरि यसमा सकारात्मक परिवर्तन गरि आफ्नो क्षमता अनुसार प्रयोग गर्नु पर्छ ।

५.८.२ उमेरमा आएको परिवर्तन र कारण

पहिला घरको काम गर्न सघाउनको लागि यहाँका मगरहरूले सानै उमेर (१०-१५ वर्ष) मा विवाह गर्दथे । भने हाल समाजमा परेको शिक्षाको प्रवाह जागी खानु ले यहाँको मगरहरूको १८ देखि (२०-३४) वर्षको उमेरमा विवाह गर्ने गर्दछन् । स्वास्थ्य शिक्षाको विस्तार, प्रचलित मुलुकी ऐनको प्रवाह, अन्य समुदायसँगको घुलमील र केटाकेटी स्वयंमा ढिलो विवाह गर्ने भन्ने मान्यताको विकास भएको कारणले गर्दा हाल विवाहको उमेरमा ढिलाई गरेको पाइन्छ ।

५.८.३ भोजभतेर/खर्चमा आएको परिवर्तन र कारण

पहिले विवाहमा भोजभतेर गर्दा निकै खर्च व्यहोर्नु पर्दथ्यो । दुई चार वटा सुंगुर काटि थियो विवाहको रीत लामो हुने हुनाले धेरै खर्च लाग्ने गर्दथ्यो । ३ देखि ५ दिन सम्मभोज लगाइथियो जसले गर्दा हाल पहिलेको तुलनामा कम खर्चले विवाह गर्ने चलन बढ्दै गएको छ । पारिवारिक संरचनामा परिवर्तन, आमदानीमा कमी, जग्गा जमीन टुक्रिदै जानु, आवश्यकताहरू बढ्दै जानु, अन्य जातिको प्रभाव पर्नु आदि कारण जस्ता कुराहरूले विवाहमा लाग्ने खर्चमा कटौती हुदै आएको छ । पहिला विवाह सम्पन्न हुन ३,४ वर्ष लाग्ने गर्दथ्यो र केटी मागे देखि

विवाह सम्पन्न नगर्दासम्म भोज गरिरहनु पर्दथ्यो । तर हाल केटी मागेको २०/२५ दिनमा नै विवाह गर्ने भएकोले पहिलाको तुलनामा कम खर्च लाग्ने गर्दछ ।

५.८.४ भान्जाको भूमिकामा आएको परिवर्तन र कारण

मगर जातिको विवाह गर्दा पहिला भान्जाले धेरै काम गर्नु पर्दथ्यो । भने अहिले भान्जाले काम गर्दा घरका अन्य सदस्यहरूले सहयोग गर्ने गर्दछन् । पहिलाको तुलनामा अहिले भान्जाको काममा कटौती भएको पाइन्छ । किनकि ब्रामण, क्षेत्री समुदायमा भान्जालाई देवता समान मान्नुपर्ने र भान्जा (ज्वाई) लाई काम लगाएमा पाप लाग्दछ भन्ने गर्दछन् । त्यसैको देखासिकी गरेर अध्ययन क्षेत्रको मगरहरूले पनि विस्तारै भान्जालाई काम लगाउन छाड्दै गएको पाइन्छ ।

५.८.५ जोडी छान्ने अधिकारमा आएको परिवर्तन र कारण

पहिला यहाँका मगर युवा युवतीहरूको विवाहको सम्पूर्ण अधिकार आमाबुबामा निहित हुन्थ्यो । तर हाल केटा केटीले मन पराएमा मात्र सहमतीमा विवाह गर्ने प्रचलन बढ्दो छ । पहिला आमा बुबाले जस्तो केटा वा केटीलाई रोज्यो, त्यसैसँग विवाह हुने प्रचलन थियो । भने आज आमाबुबाले रोजेको केटा वा केटी मन परेन भने विवाह गर्दिन भन्न सक्ने वातावरणको सिर्जना भएको छ । रोजगारीको लागि विदेशीनु पर्ने परिस्थिति, जातिय बन्धनमा आएको खूलापान, व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र आत्म निर्णयको अधिकार आदिले गर्दा जोडी छान्ने परम्परामा आमाबुबाको भूमिकामा कमी आएको पाइन्छ ।

५.८.६ खानपानमा आएको परिवर्तन र कारण

पहिला यहाँको मगरहरूले केटी माग्न जाँदा देखि विवाह सम्पन्न नभए सम्म जाँड, रक्सी र मासुको अत्याधिक प्रयोग गर्ने गर्दथे । त्यतिबेला जाँड रक्सी र मासु नभएमा विवाह सम्पन्न हुँदैनथ्यो । जसले गर्दा पैसा धेरै खर्च हुनुका साथै भै-भगडा पनि हुने गर्दथ्यो । तर हाल आएर चेतनाको विकास शिक्षा अरु जातिसँगको सम्पर्क र संस्कृति तथा धर्मको प्रभावले यहाँका मगरहरू धेरैले मासु, जाँड र रक्सी खान छोडेका छन् । तसर्थ हाल यहाँका मगरहरूमा विवाह गर्दा मासु, जाँड रक्सी अनिवार्य छैन ।

५.८.७ राजनीतिले विवाह पद्धतिमा ल्याएको परिवर्तन र कारण

विगत १५-२० वर्ष देखि यता राजनीतिक आन्दोलनले सामाजिक तथा साँस्कृतिक पक्षलाई प्रभावित पारेकोले यहाँका मगर जातिले परम्परागत रूपमा अपनाउँदै आएको रीतिरिवाज, विवाह, संस्कार र परम्परा लगायत सम्पूर्ण पक्षमा परिवर्तन आएको देखिन्छ । राजनीतिक आन्दोलनले विवाह पद्धतिलाई प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पारेको देखिन्छ । अभिभावकद्वारा आफ्ना छोरा छोरीको विवाह गर्ने शैलीमा राजनीतिक आन्दोलनले असर पारेको भावनाहरू व्यक्त गरेको पाइन्छ । राजनीतिक आन्दोलनका साथै समाज विकासको क्रमिक परिवर्तन र विश्वव्यापीकरण, पश्चिमीकरण, औद्योगिककरण आदिको कारण परम्परागत वैवाहिक मान्यतामा फरकपन आएको छ । यहाँका मगरहरूले तत्काल विवाह परम्परामा परिवर्तन आउनुमा राजनीतिक आन्दोलनलाई प्रमुख रूपमा मानेको पाइन्छ । चरणवद्ध रूपमा पालना गर्ने विवाह प्रचलनलाई मान्यता नदिई केटाकेटीको विचारलाई प्राथमिकता दिएको पाइन्छ । केटा केटी बीच मन मिलेमा तत्काल विवाह गराइन्छ । विवाहमा केहि व्यक्तिको उपस्थितिमा केटा केटीले टीका तथा माला लगाई विवाह कार्य सम्पन्न गरेको देखिन्छ । नगद जिन्सी वा धार्मिक लेनदेन गरिदैन । अभिभावकको स्वीकृति भएपनि नभएपनि विवाह कार्य सम्पन्न गराइन्छ । विवाहमा अपनाइने परम्परागत सरसामानको उपयोग गरिदैन । सम्बन्ध विच्छेद सामान्य मानिन्छ र एक अर्काको सहमतीबाट छुट्टिन सक्दछन । कुनै जटिल प्रक्रिया भएपनि पढैन । समाजमा अन्तर जातिय विवाहलाई प्राथमिकता र प्रोत्साहन दिएको पाइन्छ र विधुवा तथा विदुर विवाहलाई पनि उत्तिकै मान्यता दिएको देखिन्छ । विवाह गर्ने इच्छा भएमा सहज ढंगले

विवाह कार्य सम्पन्न हुन सक्दछ । जारी विवाह र भाउजु व्यहोर्ने प्रचलनलाई निरुत्साहित गरिएको पाइन्छ । यस प्रकारको विवाह प्रथालाई सामाजिक समस्याको रूपमा लिएको र प्रतिबन्ध गर्न प्रयास भएको पाइन्छ । विवाहमा दाइजो प्रथालाई उन्मुलन गर्ने प्रयास गरिएको देखिन्छ । विवाहमा बढि खर्च, दाइजो प्रचलन, अनावश्यक तडक भडक, भोजभतेर, मद्यपान आदि जस्ता कुराहरु मात्र प्रतिबन्ध गर्ने प्रयास गरिएको पाइन्छ । तर अध्ययन क्षेत्रमा सफल भएको देखिदैन । भुन समाजमा यसको प्रभाव बढि नै देखिएको छ । यसको मूल कारण पश्चिमीकरणको प्रभावले गर्दा भएको हो । बहु विवाह, बाल विवाह र अनमोल विवाहलाई निरुत्साहित गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ । यसका साथै कुनै पनि विवाह उत्सव युवा युवतीलाई जम्मा भई दोहोरी गीत गाउने प्रचलनमा प्रतिबन्ध गर्ने प्रयास गरिएको छ । तर यो प्रयास त्यति सफल हुन सकेको देखिदैन । अध्ययन क्षेत्रका मगर बुढाबुढी तथा युवा-युवतीहरु विवाहमा दोहोरी गीत गाई रमाइलो गर्ने गरेको पाइन्छ ।

विवाहमा आएका उल्लेखित परिवर्तनहरुलाई अध्ययन क्षेत्रका मानिसहरुसँग सोधपुछ गर्दा परम्परागत विवाह संस्कारमा रोकावट गर्दा असन्तुष्टि व्यक्त गरेको पाइयो भने अर्कातिर युवा युवतीले यस किसिमका परम्परागत संस्कारमा आमूल परिवर्तन हुनु पर्दछ भन्ने भनाइ पाइयो ।

५.८.८ मगर विवाह पद्धतिमा परिवर्तन आउनुका कारणहरु

पढेलेखेका मगर युवा युवतीले परम्परागत र लामो प्रक्रिया अपनाइ गरिने मागी विवाहलाई पालन गर्ने कुरामा त्यति वास्ता गरेको पाइएन । शिक्षा , चेतनामा,अधुनिकिकरण,प्रसंस्कृतिग्रहण आदिको कारणले विवाह प्रक्रियामा परिवर्तन आएको देखिन्छ । छिटो छरितो औपचारीकतालाई प्राथमिकता दिएको पाइन्छ । यातायात,सञ्चार, शहरको विकासले गर्दा यहाँको मगरहरुले शहरमा आई व्यापार, व्यवसाय गर्ने गरेको र रोजगारका अवसरहरु पाएकाले अन्य व्यक्ति वा समाजको सम्पर्कमा आई विवाह पद्धतिमा समेत परिवर्तन आएको देखिन्छ । जनसंख्या वृद्धिको साथसाथै आर्थिक पक्षमा आएको कमीले गर्दा परम्परागत विवाहमा लाग्ने धेरै खर्च व्याहोर्न नसकिने परिस्थितिको कारण विवाह सरल, कम खर्च र छोटो चरणमा सम्पन्न गर्न लागेको पाइन्छ । कहिकतै भने धेरै धन राशि खर्च गर्दा इज्यत बढन देखनउनका लागी श्रुण काडेर भए पनि टढक भडक धेरै खर्च गर्ने गरेको पाइन्छ । यहाँका अधिकांश युवाहरुमा लाहुरे बन्ने र विदेश जाने प्रचलन छ । लाहुरे भइ सम्पत्ति कमाउने

र विदेश गइ धेरै पैसा कमाउने इच्छा सबै युवाहरुमा पाइन्छ । विवाह गरेका वा नगरेका लाहुरेहरु धेरै वर्षपछि घर फर्किने हुनाले चाँडै विवाह गर्ने प्रचलन र परम्परागत मागी विवाहमा समेत प्रवाह पारेको देखिन्छ । लाहुरे बन्न नसकेका मगर युवाहरु र अन्य मगर व्यक्तिहरु विदेश जाने प्रचलन छ । विदेशीको प्रभावले गर्दा यहाँका युवाहरुले मगनी विवाह गर्दा धेरै चरण पार गर्नुपर्ने र खर्च धेरै लाग्ने भएकाले कम खर्चमा विवाह गर्न थालेका छन् । उनिहरुले अहिले घरबाट भन्दा २ जना मिलेर कोर्ट गई विवाह गर्न थालेका छन् । साथै थोरै आफन्त लिएर मन्दिर गइ विवाह गर्न थालेका छन्, जसले गर्दा परम्परागत विवाह पद्धतिमा परिवर्तन आएको देखिन्छ । मगर समुदायको युवा युवतिहरु आफ्ने अध्ययन सके पछि अन्य समुदायकोले सरकारी जागीरखाएको र भविष्य सुनैले देखि आफ्ने खुटामा आफैँ उभिन र जीवन आत्मनिभर हुनेहुदा सरकारी जागी को लागी तयारीगर्दा विवाह ढिलो र गर्ने र पार्टी प्यालेस मन्दिर बाट गर्ने गरेको पाइन्छ ।

अध्याय - ६

६.१ सारांश

यहाँका मगर जातिको विवाह पद्धति आफ्नै परम्परामा सम्पन्न गर्दछन् । मगनी विवाह यहाँको परम्परागत र स्वाभाविक विवाह हो । कुलघरान र इज्जत सम्भरेर सामाजिक प्रतिष्ठाअनुरूप मागेर धुमधामका साथ विवाह गर्नु यहाँका मगरहरुको संस्कार हो । मागी विवाह गर्दा विशेष गरी मामा चेली र फूपू चेला बीचा विवाह गर्दछन् । यसरी विवाह गर्दा अभिभावकहरु र नजिकका आफन्ती मार्फत केटी माग्ने चलन छ । मागिसकेपछि राम्रो दिन हेराई दुलहीलाई लिन जान्छन् र ल्याएर रीत पुर्याई दुलहीलाई घरभित्र भित्र्याइन्छ । दुलही भित्र्याइसकेपछि दिन मागि माइती मान्न जाँदा पूर्वसल्लाहबमोजिम कोसेली सहित बाजा, दमाहा र जन्ती धुमधामका साथ जान्छन् । माइतमा माइतीहरुले सम्मानका साथ स्वागत गर्दछन् । माइतबाट फर्किएको एक दिनपछि पाइला(दुर्गन)फर्काउन दुलाहा दुलही जान्छन् र विवाह सम्पन्न हुन्छ । मगनी, प्रेम, पूर्ण, विधुर/विधुवा,अन्तरजातिय,भाउजु ,मामाचेली र अदालती विवाह आदी विवाहको स्वरूप हुन् । हाल केटाकेटीको इच्छामा आमा-बाबुको सहमतिबाट विवाह गर्ने प्रचलन छ । पहिला विवाह आफ्नै जातभित्र मात्र गर्दथे भने हाल शैक्षिक विकासको, विश्वव्यापिकरण, आधुनिकिकरण कारणले र अरुजाति सँगको घुलमिलले गर्दा अन्तरजातिय विवाह पनि गर्दै आएका छन् । यद्यपि पुराना बुढापाकाहरु अन्तरजातिय विवाहलाई राम्रो मान्दैनन् । तर हाल बुढापाकाहरुले समेत जातीय चेतनाको विकासले गर्दा परम्परागत मूल्य, मान्यता र संस्कृतिहरुको पुर्नमुल्याङ्कन गर्न लागेको पाइन्छ । जसबाट परम्परागत विवाह संस्कारमा अपनाइने लामो प्रकृत्यालाई व्यवस्थित र कम खर्चिलो बनाउने प्रयास गरी तीन चरण (केटी माग्ने, भित्रीयाउने र माइती माग्ने) मा नै सिध्याउने गरेका छन् । सानो उमेरमा गरिने मागी विवाहलाई निरुत्साहित गरी परिपक्व उमेरमा आफ्नो इच्छा र चाहना अनुसार जोडी छनौट गरी अभिभावकहरुको सहमतीमा विवाह गर्न थालेका छन् । माओवादी जनयुद्ध कालमा मागी विवाह, जारी विवाह, बहुविवाह, विवाहमा हुने बढी खर्च र मद्यपानलाई रोक्ने प्रयास गरी जनवादी विवाह गर्न प्रेरित गरेकोले त्यस समयमा विवाहमा लाग्ने खर्च मद्यपानमा कमी आएतापनि आफ्नो परम्परागत संस्कृतिलाई कायम राख्ने नाममा र समाजमा आफ्नो हैसियत् उच्च देखाउने मनसायले बढी खर्च गर्न थालेका छन् ।

देखासिकी,शहरीकरण,पूजीवाद,आधुनिकीकरण,पश्चिमीकरणको प्रभावले अध्ययन क्षेत्रका मगरहरुमा सबैभन्दा बढी प्रचलनमा रहेको मागी विवाहलाई छोडी हाल प्रेम विवाहलाई अपनाउँदै गएको देखिन्छ । मागी विवाहमा साईमासाको बढी महत्व हुन्छ भने प्रेम विवाहमा त्यसलाई खासै महत्व दिदैनन् । मागी र प्रेम विवाह बाहेक विदुर/विधुवा विवाह, पुनः विवाह,अदालती विवाह गर्ने प्रचलन पनि छ । जसलाई मगर समाजमा सामाजिक मान्यता दिएको पाइन्छ । मगर विवाहमा मुड्यौली (बेहुलीको साथी) को महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । मुड्यौलीलाई विवाहमा सामाजिक सम्मानको दृष्टिले हेर्दछन् । विवाह अवधिभर यिनीहरुको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । अध्ययन क्षेत्रमा जारी विवाह र भाउजुसँग गर्ने विवाह पहिला प्रचलनमा भएतापनि हाल देखिदैन । हाल प्रेम विवाहलाई घरपरीवारको मजुरीमा मागी विवाह सरह मन्दिर,पार्टी प्लेस होटल बाट गरेको पाईन्छ । जसले समाजको मुल्य मान्यता इज्यत चलचलन परम्परामा परीवर्तन र असर परेको छ त्यसकारण विवाहपद्धतिमा आएकोपरीवर्तन। शहरीकरण,पूजीवाद,आधुनिकीकरण,पश्चिमीकरण तर्फ आर्कषक भएको पाइन्छ ।

६.२ निष्कर्ष

“मगरहरूको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन ” शीर्षक अध्ययन पाल्पा जिल्लाको साविको पोखराथोक गा.वि.स. वडा नं. १ मा गरिएको छ । यस अध्ययनमा अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूको सम्पूर्ण पक्षहरूलाई नसमेटि विवाह पद्धति र त्यसमा आएको परिवर्तनका कारणहरू पत्ता लगाउने उद्देश्य राखेकोले ती उद्देश्यहरूको परिपुर्ती गर्ने तर्फ मात्र अध्ययन केन्द्रित गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य मगर समुदायमा प्रचलित विवाह पद्धतिको अध्ययन गर्नु र मगर समुदायको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन र यसका कारणहरू पत्ता लगाउनु रहेकोले यस अध्ययनबाट निम्न निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

छनौट क्षेत्रका मगरहरूले परम्परागत रूपमा प्रचलित मागी विवाहलाई हालसम्म पनि अवलम्बन गर्दै आएको पाइयो । मागी विवाह गर्दा मामाको छोरीलाई विवाह गर्ने चलन छ पहिले मामाकी छोरी विवाह नगरी अन्तैबाट विवाह गरेमा बाटो विराएको भान्जा भनि दण्ड दिने चलन थियो भने हाल दण्ड नदिने गरेको पाइयो । तर अहिले अन्य जाति समाज र संस्कृति संगको सम्पर्कले गर्दा मामाको छोरी बाहेक अन्यत्रको केटीसँग विवाह गर्दै आएको पाइयो । शैक्षिक जागरण, वैदेशिक रोजगार, वसाइसराइ, शहरीकरण, अरुजातिसंगको घुलमिल र अन्तरजातीय चेतनाको कारणले गर्दा परम्परागत मूल्य, मान्यता र संस्कृतिहरूको बुढापाकाले समेत पुनर्मूल्यांकन गर्न लागेको पाइन्छ । सानो उमेरमा गरिने मागी विवाहलाई निरुत्साहित गरी परिपक्व उमेरमा आफ्नो इच्छा र चाहना अनुसार जीवनसाथी रोजी अभिभावकहरूको सहमतिमा विवाह गर्न थालेको पाइयो र अध्ययन क्षेत्रका मगरहरूले पहिला छोरीको विवाह गर्दा कन्यादान र दाइजो दिने चलन थिएन तर अब अन्य जातिको देखासिकी र परसंस्कृतिग्रहण गरी समाजमा आफ्नो हैसियत उच्च देखाउने मनसायले छोरीको कन्यादान बढि दाइजो दिई विवाह गर्न थालेको पाइयो । मगर जातिमा सबैभन्दा बढी प्रचलनमा रहेको मागी विवाहलाई छोडी हाल प्रेम विवाह, अदालती विवाहलाई अपनाउँदै गएको पाइयो । मागी विवाहमा साइमासाको महत्त्व धेरै हुन्छ तर हाल साइमासा दिने चलन हराउँदै गएको पाइयो । यहाँका मगरहरूले मागी विवाह गरेपनि वा प्रेम विवाह गरेपनि माइती मान्ने चलन एउटै हुन्छ । यहाँको मगर विवाहमा मुड्यौलीको महत्त्वपूर्ण स्थान रहन्छ । मुड्यौलीलाई विवाहमा सामाजिक सम्मानको दृष्टिले हेर्दछन् । तर आज भोली यस्को महत्त्व कम भएको छ मागी विवाह बाहेक विदुर/विधुवा विवाह

र पुनः विवाह,प्रेम विवाह , अदालती विवाह,अन्तरजातिय विवाह गर्ने प्रचलन पनि छ । जसलाई मगर समाजले सामाजिक मान्यता दिएको पाइन्छ । त्यस्तै चोरी,भाउजु र जारी विवाह पहिला प्रचलनमा भएता पनि हाल समाजमा देखिदैन । यहाँ बहुविवाह गर्नेलाई राम्रो दृष्टिले हेर्ने गर्दैनन् तापनि कतैकतै बहुविवाह गरेको पाइयो ।

मगर समाजमा सबैभन्दा बढि प्रचलित मागी विवाह पद्धतिलाई अध्ययन क्षेत्रका नयाँ पुस्ताले भ्रन्भ्रटिलो र लामो समय लाग्ने भनी त्यति रुचि नदिएकोले यसमा कमी आई प्रेम विवाहले प्राथमिकता पाउँदै आएको देखियो । मामा चेली फुपू चेला बीचको विवाहलाई त्यति महत्व दिएको पाइँदैन । त्यसैले मामाको छोरीलाई रोजी रोजी विवाह भन्ने भनाईको महत्व कम हुँदै गएको पाइयो । पहिला भन्दा ढिले विवाह गर्ने, आत्मनिभर भएर मात्र विवाह गर्ने,मन्दिर,पाटि प्यालेस होट बाट विवाह गर्ने प्रचलन बढेको दाइजो गरगहना गहना देखा सिखि गर्ने प्रचला बढेको पाइयो ।

सन्दर्भग्रन्थ सुची

-) अर्याल , शिवहरी, (२०७५), *लैंगिक समाजशास्त्र र सामाजिक संस्था* , काठमाण्डौ, शिव पब्लिकेसन प्राणली ।
-) ओझा,नेत्रकुमार,(२०६७),*सामाजिक संस्था र प्रक्रियाहरुको विश्लेषण* , बाघबजार काठमाण्डौ ,द्विव्य देउराली प्रकाशन प्रणली ।
-) खत्री, प्रेमकुमार ,(वि.सं.२०५८), *नेपाली समाज र संस्कृति*, काठमाण्डौ,साभा प्रकाशन ।
-) गर्वुजा मगर, मनवीर, (वि.सं. २०७०),*मगर जातिको इतिहासको खोजि*,काठमाण्डौ प्रज्ञान प्रकाशन ।
-) घर्ती मगर ,रणप्रसाद, (२०७१), *मगरको वंशवाली*, , विराटनगर, कोसेली छापाखाना ।
-) थापा मगर, कृष्णबहादुर, (वि. सं.२०७३), *शोधमाला वर्ष २ अंक १* , काठमाण्डौ,मगर अध्ययन केन्द्र ।
-) थापामगर, रश्मी ,(२०६३), *पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका मगराँत राज्यभित्रका परम्परागत मगर पुजारी रसंस्कृति*, (अप्रकाशित अध्ययन प्रतिवेदन). ललितपुर: आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रियप्रतिष्ठान ।
-) देवकट्टा,पदमलाल,(२०७५),*लैंगिक समाजशास्त्र र सामाजिक संस्था* , काठमाण्डौ, शिव पब्लिकेसन प्राणली ।
-) पुन मगर, टि.बी (वि.सं. २०६२), *हामी मगरहरू (भाग-१)*, जाउलाखोल ,मगर समाज सेवा गुठी ।
-) बरालमगर, केशरजंग,(२०६०),*पाल्पा तनहूँ र स्याङजाका मगरहरूको संस्कृति* ,काठमाडौँ ,राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
-) बुढा मगर, डा.हर्षबहादुर, (वि.सं.२०५३), *मगर र मग्यारः पुख्यौलीको खोजीमा* , काठमाण्डौ , जी. पी. ओ. बक्स ४२०,।
-) मिश्र, चैतन्य, (२०७२) ,*मर्क्सवादी दृष्टिकोण vol 11* ।

-) मिश्र, चैतन्य (वि.सं. २०६७), *विवाहको अर्थ राजनिति बद्लिंदो नेपाली समाज*, काठमाण्डौ ।
-) विष्ट, डोर बहादुर ,(ई. सं. १९९६),*नेपालका जनजातीहरू*, काठमाण्डौ, रत्न भण्डार ।
-) विष्ट, डोर बहादुर (वि.सं २०५२), *सबै जातको फूलबारी*, काठमाण्डौ, साभा प्रकाशन पुस्तक ।
-) सिञ्जाली,विष्णु कुमारी ,(२०७१),*लोकप्रियता एक चर्चा. शोधमाला*, २(१), पृ. १-४
-) शर्मा, जनकलाल,(वि.सं. २०५८), *हाम्रो समाज: एक अध्ययन*, काठमाण्डौ, साभा प्रकाशन काठमाण्डौ ।
-) श्रीस, मगर ,(वि.सं. २०६७), *मगराँती संस्कृति*, विराटनगर, कोसेली छापाखाना ।
-) Bhatta,chand,nigarikenews.nagariknetwork.com/news 2075/8/27.
-) v.d.c profile 2073.
-) james fisher , globalization and change in Nepal 2074.

अर्न्तवार्ता चेकलिष्ट

स्थानिय वृद्धवृद्धा, युवा, शिक्षक, महिला, स्वयंसेवक, स्थानिय निकायका प्रतिनिधि तथा स्थानीय बुद्धिजीविहरुमा लिइएको अर्न्तवार्ताको लिष्ट

१. पोखराथोक गा.वि.स. मा मगरहरुको परम्परा इतिहास ।
२. मगर जातिको अन्य जातिसँगको सम्बन्ध ।
३. अन्य जातिहरुको सम्पर्कले मगरहरुको संस्कारमा आएको परिवर्तन ।
४. पहिलो विवाह कसरी गर्द थिए ।
५. विवाह पद्धतिमा विभिन्न व्यक्तिहरुले निभाउनु पर्ने भूमिका ।
६. विवाह पद्धतिमा आएका परिवर्तनहरु र तिनका कारण ।
७. सामान्यतया: विवाह गर्ने उमेर ।
८. विवाह गर्दा छोराछोरीको चाहनाको मूल्याङ्कन ।
९. विवाहमा भान्जा (जवाई) को भूमिका ।
१०. विवाहमा बाजाको महत्व ।
११. विवाह संस्कारमा मद्यपानको महत्व ।
१२. विवाहमा जैसीको भूमिका ।
१३. प्रेम विवाहलाई समाजले हेर्ने दृष्टिकोण ।
१४. मामाको छोरी विवाह गर्ने प्रचलन ।
१५. अन्यत्रको केटी विवाह गर्दा भोग्नुपर्ने समस्या ।
१६. केटी माग्न जाँदा लिएर जानुपर्ने कोसोली के के थियो ।
१७. विवाहमा मुड्यौली (बेहुलीको साथी) को भूमिका ।
१८. स्वयंवरको महत्व ।

२९. विवाहमा दाइजो दिने प्रचलन ।
२०. छोरीलाई दिइसकेपछि अर्को चरणको महत्व ।
२१. दुलही भित्र्याउँदा गरिने कार्य ।
२२. गोडा धुने प्रचलन ।
२३. माइती भेट्ने प्रचलन ।
२४. माइती भेट्दा लैजाने कोसेली ।
२५. विवाहमा सिन्दुर-पोतेको महत्व ।
२६. ढोकभेट गर्दा अपनाउनु पर्ने विधिहरु ।
२७. जारी विवाह गर्ने प्रचलन र त्यसमा आएको परिवर्तन ।
२८. विधुवा र विदुर विवाहलाई समाजले हेर्ने दृष्टिकोण ।
२९. अर्न्तजातीय विवाह प्रति समाजको दृष्टिकोण ।
३०. विवाहमा प्रयोग हुने भेषभुषा र गरगहना ।
३१. विवाहमा खानपानको महत्व ।
३२. शहरीकरण आधुनिकिकरण र शिक्षाले विवाहमा पारेको प्रभाव ।
३३. सम्बन्धविच्छेद हुने कारणहरु ।
३४. हाल यस गा.वि.स. मा सबैभन्दा बढि प्रचलित विवाह ।
३५. माओवादी आन्दोलनले विवाहमा पारेको प्रभाव ।
३६. मगर जातिको संस्कृतिलाई बचाइराख्न अपनाउनु पर्ने कदमहरु ।